

מאור כשדים להר המוריה

בני עבר

פרשת נח מסתיימת בתולדות תרח, מצאצאי עבר, נינו של שם בן נח, אחי יפת הגדול¹²⁹ וביציאת משפחת אברהם מאור כשדים והגעתם לחרן. לתרח נולדו שלושה בנים, אברהם, נחור והרן, עוד בהיותו באור כשדים:

וְאֵלֶּה תּוֹלְדֹת תְּרַח תְּרַח הוֹלִיד אֶת אַבְרָם אֶת נְחוֹר וְאֵת הָרָן וְהָרָן הוֹלִיד
אֶת לוֹט
וַיָּמָת הָרָן עַל פְּנֵי תְּרַח אָבִיו בְּאֶרֶץ מוֹלְדֹתוֹ בְּאוֹר כְּשָׁדִים
וַיִּקַּח אַבְרָם וְנְחוֹר לָהֶם נָשִׁים שָׁם אֵשֶׁת אַבְרָם שָׂרִי וְשָׁם אֵשֶׁת נְחוֹר מְלֶכְהָ
בַת הָרָן אִבִּי מְלֶכְהָ וְאִבִּי יִסְכָּה
וַתְּהִי שָׂרִי עֲקָרָה אֵין לָהּ וָלֶד
וַיִּקַּח תְּרַח אֶת אַבְרָם בְּנוֹ וְאֵת לוֹט בֶּן הָרָן בֶּן בְּנוֹ וְאֵת שָׂרִי כְּלָתוֹ אֵשֶׁת
אַבְרָם בְּנוֹ וַיֵּצְאוּ אֹתָם מְאוֹר כְּשָׁדִים לְלֶכֶת אֶרֶץ כְּנַעַן וַיָּבֹאוּ עַד חָרָן וַיֵּשְׁבוּ
שָׁם
וַיְהִי יְמֵי תְּרַח חֲמֵשׁ שָׁנִים וּמְאֹתַיִם שָׁנָה וַיָּמָת תְּרַח בְּחָרָן
בראשית יא, כז-לב

אברהם, בשונה מאחיו, מכונה אברהם העברי, כמו בפסוק 'ויבא הפליט ויגד לאברהם העברי והוא שכן באלני ממרא האמרי אחי אשכל ואחי עגר והם בעלי ברית אברהם'.¹³⁰ תואר השם 'העברי' בא לציין, לפי הפשט, את ייחוסו של אברהם וצאצאיו כבני בניו של עבר,¹³¹ ולא עירקיקשדי שבאופן מגי,

129 בראשית י-כא

130 בראשית יד-יג

131 ראה פירוש הרד"ק ד"ה "העברי": מבני בני עבר וכולם התיחשו אליו אבל אברהם וזרעו התיחדו ביחש הזה, כי להם נשאר לשון עבר והאחרים מבניו ובניו אחזו בידם לשון

פתאום, הפך להיות עברי. כך ניסו להרגיל אותנו לחשוב, במשך דורות רבים, חלק מן ההיסטוריונים הגויים.

בני עֵבֶר הם אומה עתיקה¹³² - האומה העברית דאז. עֵבֶר אינו סתם עוד שם בשלשלת הדורות שהתורה מספרת עליהם בקיצור נמרץ בפרקים י-יא בחומש בראשית. הוא נביא.¹³³ הוא קורא לבנו פֶּלֶג על שם העתיד 'פִּי בְיָמֵי נְפִלְגָה הָאָרֶץ'. מה הוא תוכן הנבואה של עֵבֶר? עֵבֶר חי בדור הפלגה, והוא מוטרד מהתפלגות העולם, מהתפצלות הזהות האנושית הקמאית לשבעים זהויות שונות, חלקיות. עֵבֶר זוכר את האחדות הקמאית והוא אינו מוכן להסתפק במצב החדש.

היכן גרו בני עֵבֶר? יש תשובה ברורה בחומש בראשית, בפרק מ פסוק טו, כאשר יוסף אומר לפרעה 'פִּי גִנְבִי מֵאֶרֶץ הָעִבְרִים'. ברור שפרעה מבין את דברי יוסף ויודע מהי ארץ העברים והיכן היא נמצאת משום שאין דברי שקר בתורה.¹³⁴ ארץ כנען הייתה ידועה מקדמת דנן לכולם, כולל פרעה ושריו כארץ העברים.

נוסף על כך, התורה טורחת בסוף פרק י לציין את מקום מושבם של בני עֵבֶר, פֶּלֶג וְקָטָן. היא גם מציינת באופן חריג את גבול הכנעני. כל זאת למה? מפני שבינתיים הארץ הזו נכבשה על-ידי אותם כנענים,¹³⁵ כפי שלומדים בפירוש בחומש בראשית פרק יב, פסוק ו: 'וַיַּעֲבֹר אַבְרָם בְּאֶרֶץ עַד מְקוֹם שְׂכָם עַד אֵלֹן מוֹרָה וְהַכְנַעֲנִי אֶזְ בְּאֶרֶץ'. כדי שלא נטעה, מדגיש רש"י במקום שהכנעני "היה הולך וכובש את ארץ ישראל מזרעו של שם, שבחלקו של שם

ארמי ונקראו ארמיים כמו לבן הארמי וזולתו וזרע אברהם אשר ליעקב נקראו עברים. ראה גם פירוש הרמב"ן על הפסוק "על פני תרח אביו בארץ מולדתו (בראשית יא-כח)": ... א"א לא נולד בארץ כשדים כי אבותיו בני שם היו, וכשדים וכל ארץ שנער ארצות בני חם, והכתוב אמר ויגד לאברהם העברי - לא הכשדי ...

132 אומה זו מוזכרת בכתבי היתדות המדברים על עיר בשם עֵבֶר, ליד ראס שְמֶרָה לחוף הים התיכון בסוריה, באזור לטקיה. נמצאו בתל אל-עמרנה במצרים התכתבויות עם מלכי אוּגְרִי (עיר כנענית עתיקה ששרידיה נמצאים ליד לטקיה). הכתבים מתארים את העולם של אותה תקופה בין ימי עבר לימי אברהם. העמים של התקופה מתלוננים על עם אחד בשם חבירו או עפירו - כנראה העברים האלו. נוסף על כך בחפירות הארכאולוגיות נמצאו עדויות לקיומו של עבר. בעיר אֶבְלָה שבצפון סוריה מדברים במפורש על מלך העיר ששמו עבר.

133 בראשית י-כה, פירוש רש"י ד"ה "נפלגה": ... למדנו שהיה עבר נביא שקרא שם בנו ע"ש העתיד.

134 ראה תנחומא, פרשת צו "וכי יש דבר שקר בתורה". ראה גם דברי ה"פרי צדיק" לרבי צדוק הכהן מלובלין, שמות ג.

135 ראה בהרחבה "סוד העברי" מאת הרב אשכנזי, חלק ב.

נפלה כשחילק נח את הארץ לבניו שנאמר 'ומלכי צדק מלך שלם' לפיכך 'ויאמר אל אברם לזרעך אתן את הארץ הזאת' עתיד אני להחזירה לבניך שהם מזרעו של שם".¹³⁶

שאלה: למה הארץ נקראת ארץ כנען אם היא ארצו של שם?
תשובה: מעבר לעובדה שכנען בא כפולש לארצו של שם, יש לפי תורת הקבלה משמעות עמוקה, מיוחדת למושג "ארץ כנען" כשם של ארץ ישראל, אולם זוהי קבלה ואין כאן המקום להאריך. רק בקצרה אגיד ששם העצם של ארץ ישראל הוא ארץ כנען. השם "ישראל" הוא השם של העם. השם "ארץ כנען" מוסבר בתורת הקבלה כסוד ההכנעה.¹³⁷ צריך להכניע את החומר. מכל מקום השם של ארץ ישראל הוא "הארץ"¹³⁸ והוא אופייני ויחידאי ללשון הקודש, כפי שאנחנו רואים בפסוק עצמו 'וְהִפְנֵנִי אֶזְבְּרָאֵךְ'. בשלב זה של הסיפור המקראי אנחנו מוצאים את משפחתו של אברהם

---

136 מכאן אפשר להבין שכאשר הגיע אברהם לארץ ישראל, הוא חשב שהארץ היא ריקה מתושבים והוא יוכל פשוט לחזור הביתה. אולם פתאום הוא רואה את הכנענים. מצב דומה מתואר על-ידי הגמרא במסכת סנהדרין בסוגיה "ייתי ולא איחמיניה" בדף צח ע"ב עם המשל "רהיט ונפל תורא ואזיל ושדי ליה סוסיא באורייה", כפרש"י במקום (מתוך שיעורי הרב).

137 ראה פירוש השל"ה הקדוש, פרשת לך לך: "וזהו ענין שנשאר שם כנען להארץ הקדושה, אחר שהייתה של ישראל מצינו כמה פעמים שנקראת ארץ כנען. אלא הכוונה כי כנען הוא עבד, גם כנען לשון הכנעה, וזהו קיום הארץ שנהיה עבדי ה', וכשפרקנו עול ולא היינו עבדים לו, אזי עבדים משלו בנו, ועיקר מעלת וקיום הארץ היא בהיותנו נכנעים ועבדים לו." (ראה גם ההגה"ה באתר)

ראה "ליקוטי תורה", פרשה עקב (טז-ד) מאת האדמו"ר הזקן: ... עמ"ש עוד מענין ארץ כנען לשון סוחר בד"ה וישב יעקב] וזהו ארץ זבת חלב ודבש חלב היא בחי' הגדלת המדות כמו החלב שמגדל איברי הולד וכך הנה האהבה רבה מגדלת המדות שאף שמתחלה היתה ג"כ הארת המוחין במדות עכ"ז היו בבחי' קטנות וע"י אהבה עליונה זו נגדלים בתוספת וריבוי ודבש היא מתיקות ותענוג שהיא בחינת אהבה בתענוגים וכמ"ש אז תתענג על הוי' כו' וזהו ארץ טוב ורחבה פי' שרחבה לקבל בתוכה בחינת א"ס וכמ"ש רחבה מצותך מאד בלי גבול כו'. והנה המשכת אהבה רבה זו למטה היא בחינת מצות מילה ופריעה התגלות העטרה בחינ' יו"ד. וע' בזהר פ' פנחס דרט"ו ע"ב ועיין באגה"ק בד"ה אין ישראל נגאלין אלא בצדקה. משא"כ ערלה היא בחי' יניקת ואחיזת החיצונים כו'. ובחי' זו להיות בכח כל נפש מישראל ניתנה לאברהם לאחוזת עולם כו' וזוהי ארץ כנען ברוחניות תחלה בחי' הכנעה וביטול ומס"נ ועי"ז נעשה קנין כדרך התגר כנ"ל ולכן מצות מילה נהגת בזה"ז וכן ברכת הארץ דאורייתא דהארץ ברוחניות ניתנה לאחוזת עולם. ראה גם יז-ד.

138 ראה ספר "עץ הדעת טוב", פרשת ויצא מאת רבי חיים ויטאל: ... כי ארץ ישראל בלבד היא הנקראת ארץ סתם.

באור כשדים ועצם נוכחותה שם מעלה מספר שאלות: מדוע דווקא באור כשדים? מה קרה עם שאר בני עֵבֶר? מכיוון שאנחנו פוגשים משפחה אחת בלבד מכל האומה העתיקה הזו, ניתן להגדיר אותה כשריד האחרון של העברים. זה גם הדיוק של רבי נחמיה במדרש:

רבי יהודה ורבי נחמיה ורבנן, רבי יהודה אומר: כל העולם כולו מעבר אחד והוא מעבר אחד, ר' נחמיה אמר: שהוא מבני בניו של עבר, ורבנן אמרי: שהוא מעבר הנהר ושהוא משיח בלשון עברי.

בראשית רבה, פרשה מב-ח

"שהוא מבני בניו של עבר". מדוע רבי נחמיה ראה צורך במדרש לציין את פשט הכתוב? כוונת רבי נחמיה לומר שהיה עם שלם של עברים באותה גלות באור כשדים וכולם נאבדו. מי יצא? רק משפחת אברהם אבינו. רק הם נשארו "מבני בניו" של עֵבֶר. הם שארית הפליטה ממש. כל השאר הלכו לאיבוד משום שהם התבוללו או סבלו משואה איומה מצד נְמֻרֹד, כפי שאנחנו לומדים מהדרש המפרש את השם "אור כשדים" ככבשן האש.¹³⁹ כך עלינו להבין את דברי רבי נחמיה.

אחרי שהכנעני כבש את הארץ, חיו אותם עברים בגלות, דווקא בציוויליזציה החשובה ביותר באותו זמן והם הפכו להיות ספקי האידאולוגיה העיקריים של אותה תרבות, כפי שניתן ללמוד מן המדרש המתאר את עיסוקו של תָּרַח, אבי אברהם, כבעל חנות צלמים.¹⁴⁰ אותם צלמים, אותם פסלים מייצגים אידאולוגיות שונות.¹⁴¹

במהלך ההיסטוריה צצה מדי פעם בפעם אידאולוגיה חדשה ובלא מעט מקרים הממציא היה יהודי בעצמו, כדוגמת האידאולוגיה המרקסיסטית במאה התשע-עשרה. גם במאה העשרים נולדו אסכולות פילוסופיות חדשות בהשפעת עבודותיו של זיגמונד פרויד אבי הפסיכואנליזה, אלפרד אדלר מייסד הפסיכולוגיה האינדיווידואלית וקלוד לוי-שטראוס שפיתח את הסטרוקטורליזם כשיטה להבנת החברה והתרבות האנושית. אי אפשר

139 ראה פירוש רש"י על בראשית יא-כח. ראה גם פירוש רש"י על בראשית יד-א.

140 ב"ר לח-יג: תרח עובד צלמים היה. חד זמן נפיק לאתר, הושיב לאברהם מוכר תחתיו, הוה אתי בר אינש בעי דיזבן ...

141 מבחינה אטימולוגית מורכבת המילה "אידאולוגיה" משתי מילים: אידולום ולוגוס. פירוש המילה אידולום בלטינית הוא פסל.

להתעלם מן העבודה שכל פעם, מחדש, תולים היהודים תקוות גדולות באידאולוגיה חדשה, וזאת משום שהם מזהים בה ניצוץ של תקווה אמיתית, המזכירה להם את חזון נביאי ישראל.¹⁴² ותמיד, אחרי זמן מה, באה האכזבה כאשר אותם יהודים מבינים שהאידאולוגיה החדשה אינה עומדת בציפיותיהם.

המדרש טורח להדגיש מיד את הסכנה הכרוכה באימוץ אותן אידאולוגיות, והיא סכנת איבוד הזהות העברית, כאשר הוא מדגיש שתָּרַח אינו רק ספק של צלמים אלא הוא הפך להיות בעצמו עובד של אותם צלמים. במינוחים של היום היינו אומרים שיש כאן סכנה של התבוללות, של טשטוש הזהות, ובמקרים הקיצוניים ביותר, אף של השתמדות.

עזיבה יוזמה של הגלות

מה הביא את בני משפחת אברהם לעזוב את אור כשדים? המדרש מציין שתי סיבות עיקריות לכך: סכנה פיזית וסכנת ההתבוללות. הרן מת באור כשדים והמדרש מתאר את נסיבות מותו - הוא הושלך לכבשן האש. על רקע הסכנות הללו, ואף שלא קדמה ליוזמה זו כל התגלות אלוקית, כל ציווי מן הקב"ה, מיוזמתם הם, החליטו בני משפחת אברהם, פליטי האומה העברית דאז, שהגיע הזמן לחזור למקומם, לארצם. כך עולה מפשוטו של מקרא בהתאם לסדר המקראות:

וַיִּקַּח תָּרַח אֶת אֲבָרָם בְּנוֹ וְאֵת לוֹט בֶּן הָרָן בֶּן בְּנֹוֹ וְאֵת שְׂרִי בֶלְתָּו אִשְׁתֵּי
אֲבָרָם בְּנוֹ וַיֵּצְאוּ אֹתָם מֵאֹר כְּשָׁדִים לְלֶכֶת אֶרְצָה כְּנָעַן וַיָּבֹאוּ עַד חָרָן וַיֵּשְׁבוּ
שָׁם¹⁴³

142 כל תנועה אידאולוגית שמה על נס ערך מסוים, אמתי כשלעצמו, ומספר לא מבוטל של יהודים מתפתה לראות באותה אידאולוגיה כלי מתאים למימוש ערכי היהדות (אפילו חלקי), בייחוד באותן תקופות של היעדר תקווה לאומית ויכולת לממש את חזון הנביאים ישירות בארצנו. הם אינם שמים לב שאותו ערך מנותק משאר הערכים ובהיעדר איזון ואיחוד בין הערכים אין אפשרות לממש את החזון. אולם אי אפשר להכחיש שאותו ערך הוא אמתי. המקובלים מדברים על "קליפת נוגה" כקליפה שיש בה ניצוץ של קדושה המחייבה אותה... אם שלטון כלשהו דוגל באותה אידאולוגיה, חיש מהר, הוא רואה ביהודים וביהדות אויבים של ממש. כך קרה, למשל, עם האידאולוגיה המרקסיסטית במאה העשרים, על אף המספר הרב של היהודים שתמכו בתנועה הקומוניסטית מתחילת דרכה (מתוך שיעורי הרב).

143 בראשית יא-לא

הזוהר מדגיש שאברהם היה היוזם של המהלך כולו:

תא חזי מה כתיב ויקח תרח את אברם בנו ואת לוט בן הרן וגו', ויצאו אתם מאור כשדים, ויצאו אתם! אתו מבעי ליה, דהא כתיב ויקח תרח וגו', מאי ויצאו אתם? אלא תרח ולוט עם אברהם ושרה נפקו, דאינון הו עקרא למיפק מגו אינון חייביא, דכיון דחמא תרח דאברהם בריה אשתזיב מגו נורא, אתהדר למעבד רעותיה דאברהם, ובגין כך ויצאו אתם, תרח ולוט.¹⁴⁴

המטרה המוצהרת היא להגיע לארץ כנען. אין צורך בצו אלוקי כדי שאברהם ידע שעזיבת הגלות פירושה חזרה לארץ ישראל.¹⁴⁵ המדרש משחזר את מהלך המסע ומסביר שבני המשפחה, כולל תרח אבי אברהם, אף ביקרו בארץ כנען, לפני שהם התיישבו בחרן:

בן שבעים שנה היה אברהם אבינו כשיצא לארץ כנען והיה חמש שנים הולך ושב מחרן לארץ כנען ולאחר שבעים וחמש שנים ישב לו בארץ כנען ולא יצא משם לעולם, הדא הוא דכתיב ואברם בן חמש שנים ושבעים שנה בצאתו מחרן.¹⁴⁶

במהלך הביקור הזה בארץ, קיבל אברהם את הנבואה של "ברית בין הבתרים".¹⁴⁷ אחרי פרשה זו חזרה כל המשפחה לחרן וּתְרַח החליט להישאר שם.¹⁴⁸ אז בהיותם בחרן אמר הקב"ה לאברהם "לך לך".

144 זוהר חלק א (לך לך), דף עז ע"ב.

תרגום: בא וראה מה כתוב ויקח תרח וגו' ויצאו אתם מאור כשדים. כתוב "ויצאו אתם", ויצאו אתו צריך לכתוב, דהיינו עם תרח, כי כתוב ויקח תרח וגו'. למה כתוב ויצאו אתם? אלא תרח ולוט עם אברהם ושרה יצאו, כי הם שרצו לצאת בעיקר מתוך הרשעים ואחר שראה תרח שאברהם בנו ניצל מתוך האש, חזר לעשות רצונו של אברהם, ומשום זה ויצאו אתם תרח ולוט.

145 ראה, למשל, פירוש הרד"ק בד"ה "ללכת ארצה כנען" (בראשית יא-לא): והנה האל לא אמר לאברם שילך לארץ כנען אלא הארץ אשר אראך אלא שבצאת אדם (אברם) מאור כשדים ומן הארץ ההיא ארץ ארם יפגע תחלה בארץ כנען וידע אברם כי בהיותו בארץ כנען ואמר לו האל אם הארץ אשר אמר לו או אחרת.

146 ראה גם מדרש הגדול, פרשת נח יא-לא.

147 ראה פירוש השל"ה הקדוש על פרשת "לך לך": "ומה שאמרתי שבפרשת ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית (בראשית טו-יח) נאמר בראשונה ואין מוקדם ומאוחר בתורה זה

יציאה לעומת הליכה

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל אַבְרָם לֵךְ לְבַר מֵאֲרָצְךָ וּמִמּוֹלַדְתְּךָ וּמִבְּיַת אָבִיךָ אֶל הָאָרֶץ
אֲשֶׁר אֲרָאָךְ

בראשית יב-א

השוואה בין הפסוק הזה לפסוק מסוף פרשת נח המתאר את עזיבת אור כשדים 'ויקח תרח את אברהם בנו ואת לוט בן הֶרֶן בֶּן בְּנוֹ וְאֵת שְׂרֵי פְלֹתוֹ אֶשֶׁת אַבְרָם בְּנוֹ וַיֵּצְאוּ אֹתָם מֵאֹרֶץ כְּשָׁדִים לְלֶכֶת אֶרֶץ כְּנָעַן וַיָּבֹאוּ עַד חָרָן וַיֵּשְׁבוּ שָׁם'¹⁴⁹ מראה שיש מספר הבדלים מהותיים בין שני הפסוקים. ההבדל הראשון הוא שבבסוף פרשת נח, משתמשת התורה במילה יציאה ואילו בפרשת לך לך, משתמשת התורה במילה הליכה. היות ששני פסוקים אלו מתארים לכאורה את עזיבת אברהם את אור כשדים, עלינו לשאול את עצמנו מדוע משתמשת התורה במילים שונות? האם השינוי הזה הוא בעל משמעות? ההסבר הפשוט הוא שהביטוי "ויצאו" בא לציין את הבריחה מפני הסכנה הפיזית שהם היו נתונים בה באור כשדים.¹⁵⁰

הדבר הוא מוכרח כי אברהם אבינו היה בברית בין הבתרים בן שבעים שנה, כדאיתא בסדר עולם וכן ארז"ל (תנחומא שמות ד') 'ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה' זה החשבון הוא משנוולד יצחק ומה שכתב ארבע מאות ושלישים שנה זהו מברית בין הבתרים שקודם ללידת יצחק שלשים שנה, כי בן מאה שנה היה כשנוולד יצחק וקודם לזה בפרשת לך לך כתיב (בראשית יב-ד) 'ואברהם בן חמש ושבעים שנה היה בצאתו מחרן', אלא ע"כ צ"ל אין מוקדם ומאוחר בתורה וצריך לומר שפרשה 'ויאמר אליו אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים לתת לך את הארץ לרשתה וכו' עד ואת הגרגשי ואת היבوسی (שם טו-ז עד כא) היתה קודם פ' לך לך, ואם תומר והרי קודם לך היה בחרן ופרשת כריתת ברית הארץ היה שם בארץ כדמוכח קראי, וי"ל דאברהם היה באותו פעם בארץ ישראל באקראי בעלמא לאיזה סיבה וצורך ומשא ומתן שהיה לו שם וכתת הש"י עמו שם ברית ואחר כך חזר לביתו. וחמשה שנים אחר כך אמר לו הש"י לך לך". ראה גם פירוש המהרש"א, מסכת נדרים, לב ע"א ד"ה "הסתכלתי": ... בנבואת בין הבתרים שהיה אברהם בן שבעים...

148 ראה המשך דברי הזוהר במקום (חלק א, עח ע"ב): ... כיון דמטא לחרן לא נפק מתמן לבתר, דכתיב וילך אברהם כאשר דבר אליו יהוה, וילך אתו לוט, ואילו תרח לא כתיב (ביה וילך אלא ויצא).

149 בראשית יא-לא

150 ב"ר לח-יג: ... הרי אני (נמרוד) משליכך בתוכו (בתוך האש) ויבא אלוה שאתה משתחוה לו ויצילך הימנו...

ראה גם זוהר חלק א', (לך לך) עח ע"ב: ... א"ל רבי שמעון, אי תימא דתרח כד נפק מאור כשדים בגין לאהדרא בתשובה הוה, לאו הכי, אלא כד נפק לאשתזבא נפק, דהוּו כלהו

ההבדל השני הוא שבסוף פרשת נח נאמר בפירוש שמטרת המשפחה היא להגיע לארץ כנען, ואילו בפסוק הפותח את פרשת "לך לך" אין ציון של מקום המשמש כיעד ההליכה אלא אמירה כללית מצד הקב"ה 'אל הארץ אשר ארצך', ובלשון עתיד. האם יש כאן הנחה סמויה שמדובר באותו מקום? אם כן, מה החידוש באמירה זו 'אל הארץ אשר ארצך'? לשאלות אלו עונה מדרש זה:

אמר רבי לוי: שתי פעמים כתיב 'לך לך' ואין אנו יודעים אי זו חביבה, אם השניה או הראשונה? ממה דכתיב (בראשית כב-ב) 'אל ארץ המריה' הוי השניה חביבה מן הראשונה.

בראשית רבה, פרשה לט-ט

המדרש מחדש, דרך האנלוגיה שהוא עורך בין שני המופעים של הביטוי "לך לך" בתורה, שיש אכן יעד מוגדר מאוד וברור להליכתו של אברהם, מעבר ליציאה הצלה מאור כשדים מפאת הסכנה. לא מדובר ביציאה-בריחה סתמית, בלא תכלית אלא בהגעה להר המוריה.

מבחינה למדנית עושה המדרש שימוש בכלל "סופו מורה על תחילתו"¹⁵¹ באופן הזה: מכיוון שבסופו של דבר מגיע אברהם להר המוריה, מעצם הגעתו לשם אנחנו לומדים שהמוטיבציה האמתית של יציאת אברהם אבינו מאור כשדים הייתה כבר הר המוריה, ולא סתם חזרה לארץ כנען ככנעני. לא הגירה ממדינה למדינה מפני הסכנה ואימוץ מלאכותי של נתינות אותה מדינה אלא חזרה למולדת ולזהות העברית המקורית. זה פשט המקרא שהמדרש מבקש לחשוף לפנינו.

במהלך הזה מגלה המדרש ממד חדש לגמרי, מעבר לפשט הפסוק, שהוא רלוונטי מאוד לדור שלנו. זאת דוגמה קלסית של שיטת המדרש החושף משמעות היסטורית-אקטואלית-עכשווית למאורע שהתרחש בעבר, כפי שהמקרא מספר אותו. במילים אחרות, נוכל לומר שהמדרש חושף את הסוד הטמון בפשט הפסוק.

במילים של ימינו היינו מנסחים את השאלה של המדרש כך: האם

בני ארעיה בעאן למקטליה, דכיון דחזו דאשתזיב אברהם, הוו אמרי ליה לתרח אנת הוא דהוית מטעי לן באלין פסילין, ומגו דחלא דלהון נפק תרח...
151 ראה סנהדרין ע"ב לגבי בן סורר ומורה.

מספיקה ציונות פוליטית בלבד, שכל מטרתה היא להקים מדינת מקלט לעם נרדף כדי להינצל מן הפוגרומים, מן האנטישמיות?
תשובת המדרש היא שיציאה לשם הצלה בלבד אינה מספיקה. צריך להגיע להר המוריה, לניסיון העקדה.

וַיְהִי אַחֲרֵי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וְהָאֱלֹהִים נָסָה אֶת אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר אֱלֹהֵי אַבְרָהָם
וַיֹּאמֶר הַגִּנִּי
וַיֹּאמֶר קַח נָא אֶת בְּנֶדְךָ אֶת יְחִידְךָ אֲשֶׁר אָהַבְתָּ אֶת יִצְחָק וְלֶךְ אֶל אֶרֶץ
הַמִּצְרַיִם

בראשית כב, א-ב

אברהם אבינו עובר עשרה ניסיונות במהלך חייו,¹⁵² כדי לברר ולאמת אם הוא באמת מסוגל לחשוף את הזהות העברית הטמונה בו, ולהתגלות כצדיק האמתי של מידת החסד, שהיא המידה הראשונה שצריכה להתגלות בפועל, במציאות, בדרך לבניית הזהות הישראלית על-ידי האבות אברהם, יצחק ויעקב. בהר המוריה מתבררת סופית זהותו האמתית של אברהם. כאשר התברר שאברהם עמד בניסיון הזה, התברר בדיעבד שזהותו אמתית: הוא אכן הצדיק של מידת החסד, אולם לא של מידת החסד בלבד, מנותקת משאר המידות. הוא הצדיק של מידת החסד המחוברת לאיחוד המידות, ובייחוד למידת הדין. זאת הייתה מטרת הניסיון הזה. 'וְהָאֱלֹהִים נָסָה אֶת אַבְרָהָם'.¹⁵³ האלוקים - רמז למידת הדין.

מעשה העקדה הוא סוף ההתגלות של הקב"ה לאברהם, ושיא ההתגלות אל אברהם:¹⁵⁴

152 פרקי אבות ה-ג: עשרה ניסיונות נתנסה אברהם אבינו, ועמד בכולם, להודיע כמה חיבתו של אברהם אבינו.

אבות דרבי נתן לג-ב: עשרה ניסיונות נתנסה אברהם אבינו לפני הקדוש ברוך הוא ובכולן נמצא שלם ואלו הן: שנים בלך לך, שנים בשתי בניו, שנים בשתי נשיו, אחד עם המלכים, ואחד בין הבתרים, אחד באור כשדים, ואחד בברית מילה (בין הבתרים). וכל כך למה? כדי שכשיבא אברהם אבינו ליטול שכרו, שיהיו אומות העולם אומרים: יותר מכולנו יותר מכל שוה אברהם אבינו ליטול שכרו, שנאמר (קהלת ט) "לך אכול בשמחה לחמך ושתה בלב טוב יינך".

153 בראשית כב-א

154 בראשית כב, יז-יח

כִּי בָרַךְ אֲבִירָךְ וְהִרְבֵּה אֲרֵבָה אֶת זְרַעְךָ כְּכֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם וְכָחוֹל אֲשֶׁר עַל
שְׁפַת הַיָּם וַיִּרְשׁ זְרַעְךָ אֶת שְׁעַר אֵיבָיו

וְהַתְּבָרְכוּ בְּזַרְעֶךָ כֹּל גּוֹי הָאָרֶץ יַעֲקֹב אֲשֶׁר שָׁמְעַתָּ בְּקִלְי
הַתְּהַלִּיךְ שֶׁהַתְּחִיל בִּיצִיאה מֵאוֹר כְּשָׁדִים וְהַגִּיעַ לְשִׂיאוֹ בַּהַר הַמְּוֹרִיָּה הַצְּלִיחַ.
אֲבֵרָהּ הוּא בְּאֵמַת הַצְּדִיק שֶׁל מִידַת הַחֶסֶד, וּמִמֶּנּוּ יִכּוֹל לְצֵאת יִצְחָק, הַגִּיבּוֹר
שֶׁל מִידַת הַדִּין. אַחֲרֵי נִיסְיוֹן הַעֲקֵדָה אֵין גִּילּוֹי נְבוֹאֵי נּוֹסֵף לְאֲבֵרָהּ וְהַתּוֹרָה
עוֹבֵרַת לְשֵׁלֵב הַבָּא בְּבִנְיַת הַזֵּהוּת הָעֵבְרִית, לְיִצְחָק.

”הַאֲבוֹת הֵן הַזֵּן הַמְּרַכְּבָה”¹⁵⁵

יֵשׁ לְכֹל אוֹמָה בְּדֶרֶךְ כֹּלֵל דְּמוּת הַנְּחֻשְׁבַת לְדְמוּת הַמִּיִּסְדָּת. עִם יִשְׂרָאֵל מִיּוֹחַד
בְּכֶךְ שִׁישׁ לוֹ שְׁלוּשָׁה אֲבוֹת, אֲבֵרָהּ, יִצְחָק וְיַעֲקֹב.¹⁵⁶ הַתּוֹרָה מְסַפֵּרַת אֶת סִיפּוֹר
חִיֵּיהֶם שֶׁל הַאֲבוֹת בְּשְׁלוּשָׁה שְׁלֵבִים רְצוּפִים שֶׁל בִּירוֹר וְגִילּוֹי הַזֵּהוּת הָעֵבְרִית
שֶׁהִיִּתָּה טְמוּנָה בְּמִשְׁפַּחַת אֲבֵרָהּ. בְּכֹל שֵׁלֵב מְתַקֵּים בִּירוֹר: אֲבֵרָהּ וְלֹא לוֹט,
יִצְחָק וְלֹא יִשְׁמַעֵאל, יַעֲקֹב וְלֹא עֶשָׂו. הַצְּדִיק נִבְחַן עַל אֲמַתוֹת מִידַתוֹ, כְּדוֹגְמַת
אֲבֵרָהּ הַנִּבְחָן תִּשַׁע פְּעָמִים מוֹל מִידַת הַחֶסֶד וּפְעַם אַחַת מוֹל הַמִּידָה הַהַפּוּכָה,
בְּנִיסְיוֹן הַעֲקֵדָה.

הַצְּדִיק הָאֲמַתִּי שֶׁל יִשְׂרָאֵל הוּא הַצְּדִיק שֶׁל אִיחּוּד הַמִּידוֹת. הוּא מֵאֲחַד
אֶת הַחֶסֶד וְהַדִּין, שְׁנֵי הַפְּכִים קוֹטְבִים. זֹאת מִידַתוֹ שֶׁל יַעֲקֹב אֲבִינוֹ הַמְּקַבֵּל
אֶת הַשֵּׁם יִשְׂרָאֵל. אֲבֵרָהּ וְיִצְחָק הֵם רַק תְּחִילַת הַתְּהַלִּיךְ שֶׁל גִּילּוֹי הַמִּידוֹת
בְּעוֹלָם וִישׁ חֲשִׁיבוֹת לְסֹדֵר הַגִּילּוֹי - קוֹדֵם כּוֹל חֶסֶד וּמִתּוֹכּוֹ צְרִיךְ לְבוֹא הַגִּילּוֹי
שֶׁל מִידַת הַדִּין. אֲבֵרָהּ מְסַמֵּל אֶת מִידַת הַחֶסֶד וְיִצְחָק אֶת מִידַת הַדִּין. אוֹלָם
אֲבֵרָהּ וְגַם יִצְחָק אֵינֶם הַצְּדִיקִים שֶׁל מִידָה אַחַת בְּלִבָּד, וְכֹל אַחַד מֵהֶם נִדְרָשׁ
לְעִמוּד בְּעִשְׂרָה נִיסְיוֹנוֹת. עַד הַנִּיסְיוֹן הָאַחֲרוֹן נִבְחָן כֹּל אַחַד לְפִי הַמִּידָה
הָעִיִּקְרִית שֶׁלוֹ, אֲבֵרָהּ נִבְחָן ט' פְּעָמִים נִגַד מִידַת הַחֶסֶד וְיִצְחָק ט' פְּעָמִים נִגַד
מִידַת הַדִּין. הַנִּיסְיוֹן הָעִשְׂרִי שֶׁל כֹּל אַחַד מֵהֶם הוּא נִגַד הַמִּידָה הַהַפּוּכָה, לְדַעַת,
לְאֵמַת אִם הֵם בְּאֵמַת צְדִיקִים שִׁיכּוֹלִים לְהוֹלִיד בְּסוּפוֹ שֶׁל הַתְּהַלִּיךְ אֶת יִשְׂרָאֵל.
לְכֵן בְּפַעַם הָעִשְׂרִית נִבְחָן אֲבֵרָהּ נִגַד מִידַת הַדִּין וּבְרַגַע שֶׁמִּתְבָּרַר שֶׁהוּא אִכֵּן
גַּם יִרְאֵ אֱלוֹקִים, הוּא הוֹפֵךְ לְהִיּוֹת רֵאשׁוֹן הַאֲבוֹת שֶׁל עַם יִשְׂרָאֵל. אִם, חֲלִילָה

155 ע"פ ב"ר פב-ו.

156 ברכות טז ע"ב: אין אבות אלא שלושה.

וחס, היה נכשל, ומתברר כצדיק של מידת החסד בלבד, מנותקת משאר המידות, התורה לא הייתה מספרת דבר וחצי דבר על אודותיו, והתולדות היו עוברות דרך מישהו אחר.

אנשים רבים חושבים בטעות שאברהם ויצחק הם כבר "ישראל". כבר מגיל הגן, הרגילו אותם לראות באברהם, ביצחק וביעקב, בכולם צדיקים, בכולם "יהודים", והם אינם מסוגלים להבחין בתהליך שהתורה מספרת עליו. כך קורה למי שלומד את התורה "בדיעבד" כאשר הוא כבר יודע את סוף התהליך. אברהם ויצחק הם מ"ישראל" למפרע מיעקב, ורק כאשר מקבל יעקב אבינו את השם ישראל, מתברר שגם הם מישראל. זהו פשט הפסוק 'עַקב אֲשֶׁר פָּדָה אֶת אַבְרָהָם'.¹⁵⁷

לפי התפיסה של אותם טועים, גם עם ישראל מחויב המציאות. קביעה זו אינה תואמת את המסופר בתורה. עם ישראל מופיע על רקע הכישלון של מגדל בָּבֶל והתפצלות האנושות לע' אומות. ישראל אינו נמנה עם אותם ע' אומות. ישראל הוא האומה השבעים ואחת שבאה לתקן, להחזיר, לחדש את האחדות שנאבדה בדור הפלגה. העניין המעסיק את התורה, דרך סיפור התולדות, הוא מי ראוי במציאות לקבל את השם ישראל, מי ראוי להיות המייסד של אותה אומה מיוחדת שחולמת על האחדות האבודה.

לכן מתחילת חומש בראשית, מחפשת התורה מי בהיסטוריה, במציאות, ראוי לקבל את השם "ישראל". זה כבר נרמז במילה הראשונה של התורה עצמה "בראשית": בראשונה בָּא אֱלֹקִים שִׁיקְבוּ יִשְׂרָאֵל תּוֹרָה.¹⁵⁸ השאלה היא מי יהיה במציאות אותו ישראל?

אותו ישראל נותן משמעות להיסטוריה של העולם כולו, לתולדות האדם. הנכונות והמוכנות של ישראל לקבל את התורה נותנת ערך לבריאת העולם. יש סיבה ותכלית לבריאת העולם.

משימתו של ישראל מבחינת 'ומי קָעֲמָךְ יִשְׂרָאֵל גּוֹי אֶחָד בְּאֶרֶץ'¹⁵⁹ היא לאחד את כל המידות הפוכות והמנוגדות זו לזו, כדי לבנות חברה המקיימת

---

157 ישעיהו כט-כב: לָכֵן כֹּה אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל עַקְבֵי אֲשֶׁר פָּדָה אֶת אַבְרָהָם. ראה ב"ר סג-ג. ראה הרחבת הנושא בפסקה "אברהם ויצחק בדיעבד נקראים ישראל" בשיעור "חולשה באמונה" בחלק ב של "סוד מדרש התולדות" ..

158 פירוש בעל הטורים על התורה, בראשית א-א

159 דברי הימים א', יז-כא

ראה ברכות ו ע"א: אמר להם הקב"ה לישראל אתם עשיתוני חטיבה אחת בעולם ואני אעשה אתכם חטיבה אחת בעולם ...

ברזמנית מידות אלה, כמו חסד ודין, אף שהן סותרות זו את זו. הן סותרות מכיוון שכאשר אני עסוק בחסד, אני עלול לפגוע במידת הדין, וכך להפך. שאלנו מדוע יש צורך בג' אבות ואי אפשר להסתפק באב אחד. ניקח לדוגמה את אברהם אבינו. אברהם מתגלה כחסיד של מידת החסד. חברה יכולה, לפחות ברמה התיאורטית, לבסס את החוקה שלה על-פי ערך מסוים, בודד, כמו החסד. בכוחו של האדם, לבד, בלא כל התגלות, להמציא "תורה", קודקס של חוקים ומוסר־אתיקה שיהיו כביכול כל כולם חסד.¹⁶⁰ היו ניסיונות כאלו בהיסטוריה. הדוגמה הבולטת ביותר היא הנצרות המצהירה שזו תכניתה. אולם הניסיונות נכשלו משום שחסד המנותק משאר המידות, מביא בסופו של דבר לחסד של הסטרא אחרא. חסד בלא גבולות מצדיק כל פשע ומוכן להגן על כל פושע ועוולה מוסרית.¹⁶¹

לכן אי אפשר להסתפק באב אחד. חסרה המידה הנגדית האמורה לשים גבולות ברורים למידה ההפוכה. מול מידת החסד צריכה להתייצב מידת הדין. אולם לא סתם מידת הדין אלא מידת הדין היוצאת ממידת החסד דווקא. יצחק שאינו בנו של אברהם, אינו יצחק של התורה משום שאותה סכנה קיימת בצד מידת הדין: המצאת "תורה" שהיא כולה דין. היו גם ניסיונות כאלו, למשל, דת האסלאם שמכירה את הבורא דרך מידת הדין בלבד. על ישראל מוטלת המשימה לאחד את אותם הפכים שנראים לבן אנוש מנוגדים ומתנגשים באופן בלתי פתיר. האדם אינו מסוגל בכוחות עצמו, דרך שכלו בלבד, להמציא תורה שמאחדת באמת את כל המידות ומאפשרת לבנות חברה שבה מתקיימות בבת אחת כל המידות. לכך צריך גילוי אלוקי - תורה מן השמים. זהו תפקידו המיוחד של אותו "ישראל" שהתורה מדברת עליו מהתחלה.

כדי לבנות נכון את הזהות הישראלית יש צורך בג' אבות ובסדר מסוים

160 המוסר של התורה אינו סוג של אתיקה. האתיקה היא אוסף של מחשבות אנושיות לגבי הבעיות המוסריות: מהו טוב, מהו רע וכו'. האתיקה היא ענף של הפילוסופיה, ולכן התשובות ניתנות על-ידי השואלים עצמם, בדומה לכל ענף אחר של הפילוסופיה המערבית-יוונית. המוסר של התורה הוא אבסולוטי וחיצוני לשכל האדם. התורה קובעת מהו טוב ומהו רע. האדם חופשי לבחור בין הטוב ובין הרע, לקבל כל ערך או לדחותה. הוא אינו יכול לקבוע אם הערך אמתי או לא (מתוך שיעורי הרב).

161 ראה ויקרא כ-ז: וְאִישׁ אֲשֶׁר יִקַּח אֶת אֶחָתוֹ בֵּת אָבִיו אוֹ בֵּת אִמּוֹ וְרָאָה אֶת עֲרֹתָהּ וְהָיָה תְרָאָה אֶת עֲרֹתוֹ חֶסֶד הוּא וְנִכְרְתוּ לְעֵינֵי בְנֵי עַמִּם עֲרֹת אֶחָתוֹ גְּלָה עֹנֵוֹ יִשָּׂא. בפסוק הזה התורה משתמשת במילה "חסד" כדי לציין חטא של ג"ע. זהו חסד של הסטרא אחרא, ללא גבולות.

בגילוי אותן המידות: קודם כול החסד דרך אברהם, אחר כך הדין דרך יצחק, ורק אחר כך האיחוד של החסד והדין כדי להגיע לאמת, דרך יעקב. יש חשיבות עליונה לסדר גילוי המידות משום שאם מתחילים עם גילוי מידת הדין, אי אפשר להגיע לחסד. זה נרמז במילה חד"ר - נוטריקון של חסד, דין, רחמים.¹⁶²

גם בנוגע למטרת התורה נאמרים דברים לא מדויקים. מטרת התורה היא הקדושה, לא הקניית הנימוסים או איזו דרך ארץ בסיסית. "קדמה דרך ארץ לתורה".¹⁶³ תורת משה ניתנה לעם בעל דרך ארץ מיוחדת, היא דרך ארץ העברית. זהו תנאי מוקדם לקבלת התורה. כדי שתורת ישראל תהיה תורת ישראל, צריך ישראל קודם כול להתנהג כמו ישראל. ההתנהגות הזו נלמדת מן האבות דווקא.

הקדושה מתחילה להופיע כאשר מתגלה יעקב כאיש של מידת האמת.¹⁶⁴ מידת החסד לחוד, מנותקת משאר המידות, או מידת הדין לחוד, מנותקת משאר המידות, הן אמנם מידה אמתית מן המידות, אולם עדיין לא מדובר בקדושה. הקדושה מתגלה באיחוד המידות.

מי יהיה בהיסטוריה אותו צדיק של מידת האמת, אותו ישראל? התורה מספרת את כל התולדות מן אדם הראשון, דרך נח עד אברהם, יצחק ויעקב כדי להסביר לנו מדוע היא מדברת דווקא אל בני ישראל, ומהי משימתם: לבנות חברה מושתתת על איחוד המידות. זו הקדושה האמתית. סיסמת ישראל היא האחדות.

התורה רומזת על הניסיונות הכושלים שהיו עד אברהם בפרשיות בראשית ונח. בא אברהם ומתגלה כחסיד האמת של מידת החסד. כאן מתחיל תהליך בניית זהותו של ישראל והוא מסתיים עם יעקב המקבל את השם "ישראל".

---

162 ראה "ליקוטי תורה" מאת האדמו"ר הזקן, פרשת בלק, עמ' ע"א ע"ב.

163 ראה ויק"ר ט-ג: דא"ר ישמעאל בר רב נחמן: עשרים וששה דורות קדמה דרך ארץ את התורה.

164 ראה ספר הבהיר מט: ... אשר נשבעת לאבותינו מימי קדם, מאי מימי קדם, מלמד שאם לא היה אברהם גומל חסד וזוכה למדת חסד לא היה יעקב זוכה למדת אמת, שבזכות שזכה אברהם למדת חסד זכה יצחק למדת פחד דכתיב (בראשית לא-נג) וישבע יעקב בפחד אביו יצחק, אטו יש איש שישבע כך באמונת פחד אביו, אלא עד כאן לא ניתן ליעקב כח, ונשבע בכח שניתן לאביו שנאמר וישבע יעקב בפחד אביו יצחק...

שאלה: האם אפשר לומר על אברהם שמנתק את עצמו מן המשפחה שהוא בריאה חדשה?

תשובה: אברהם אבינו הוא התחלת מציאות העולם.¹⁶⁵ הוא "גדול בענקים",¹⁶⁶ הוא "אברהם אוהבי".¹⁶⁷ ישראל הוא "עם נברא",¹⁶⁸ לפי לשון הפסוק 'תִּפְתָּב זֹאת לְדֹר אַחֲרוֹן וְעַם נִבְרָא יִהְיֶה'. הכול מתחיל עם אברהם אולם רק למפרע, כאשר מקבל יעקב אבינו את השם ישראל, זהותו של אברהם עצמו מתגלית כזהות אמתית, מאומתת וכך לגבי יצחק.

אברהם יֵרָא אֱלֹהִים

עשרה נסיונות נתנסה אברהם אבינו, ועמד בכולם, להודיע כמה חיבתו של אברהם אבינו.¹⁶⁹

רש"י בפירושו למשנה זו מצטט את דברי האגדה המסבירה ש"נתנסה אברהם אבינו בי' ניסיונות כנגד י' מאמרות שבהם נברא העולם וללמדך שהכל בזכותו עומד". הנברא נבחן¹⁷⁰ כנגד י' ערכי יסוד שבבסיס תכנית הבורא

165 ראה גם "גבורות ה'" מאת המהר"ל, פרק ה, עמ' לד (בהוצאת האחים הוניג): ... אברהם שהוא היה התחלת מציאות העולם.

ראה "סוד מדרש התולדות", חלק ב "העולם נברא בשביל אברהם", בשיעור "ירידה לצורך עליה".

166 יהושע יד-טו. ובב"ר ידו (ובפרש"י עה"פ מ"מדרש אגדה"): זה אברהם.

167 ישעיה מא-ח

168 תהילים קב-יט

169 פרקי אבות ה-ג: עשרה נסיונות נתנסה אברהם אבינו, ועמד בכולם, להודיע כמה חיבתו של אברהם אבינו.

170 ב"ר נה-ב: "ה' צדיק יבחן ורשע ואוהב חמס שנאה נפשו" א"ר יונתן: הפשתני הזה כשפשתנו לוקה אינו מקיש עליו ביותר מפני שהיא פוקעת וכשפשתנו יפה הוא מקיש עליו ביותר למה שהיא משתבחת והולכת כך הקדוש ברוך הוא אינו מנסה את הרשעים למה שאין יכולין לעמוד דכתיב (ישעיה נז) והרשעים כים נגרש ואת מי מנסה את הצדיקים שנא' (תהילים יא) ה' צדיק יבחן (בראשית לט) ויהי אחר הדברים האלה ותשא אשת אדוניו וגו' ויהי אחר הדברים האלה אמר רבי יונתן היוצר הזה כשהוא בודק את הכבשן שלו אינו בודק את הכלים המרועעים למה שאינו מספיק להקיש עליו אחת עד הוא שוברו ומה הוא בודק בקנקנים ברורים שאפילו הוא מקיש עליו כמה פעמים אינו שוברו כך אין הקב"ה מנסה את הרשעים אלא את הצדיקים שנאמר ה' צדיק יבחן. א"ר אלעזר לבעל הבית שהיה לו שתי פרות אחת כחה יפה ואחת כחה רע על מי הוא נותן את העול לא על אותה שכחה יפה כך אין הקדוש ברוך הוא מנסה אלא הצדיקים שנאמר ה' צדיק יבחן.

עבור עולמו, והנברא צריך להצדיק את קיומו. הנבראים מקבלים בחינם, מלכתחילה, בלא כל זכות, את היש שלהם, את חייהם מאת הבורא. במהלך חייהם, דרך עמלם, הם קונים את הזכות להיות. הם קונים את היש שלהם. אין למילה "ניסיון" קונוטציה של צער או עצב. מילה זו באה לציין את עמל החיים שכל מטרתו היא להוכיח שאכן בורא עולם צדק כאשר הוא ברא אותנו.

הזכרנו בתחילת השיעור שמטרת תשעת הניסיונות הראשונים של אברהם הייתה לדעת אם הוא באמת הצדיק של מידת החסד. אברהם עמד בכולם. אולם אברהם אינו הצדיק של איזו מידת חסד המנותקת משאר המידות אלא הוא השלב הראשון בהולדת הזהות הנקראת ישראל. לכן עליו להוכיח שהוא גם מסוגל להתמודד מול מידת הדין המוחלטת. זה מה שאומר הכתוב בסוף ניסיון העקדה: 'כִּי עָתָה יִדְעָתִי כִּי יִרְאֵ אֱלֹהִים אֶתָּה'.¹⁷¹ הניסיון של אברהם הוא להכיר שה' אחד, אף שהוא מכיר אותו עד כה רק דרך מידת החסד.

בניסיון העקדה מבקש ה' בחזרה את המתנה שהוא נתן לאברהם. זהו ניסיון אמתי עבור אברהם,¹⁷² ולכן נאמר 'וַיְהִי אַחֲרֵי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַהֲאֱלֹהִים נִסָּה אֶת אַבְרָהָם'.¹⁷³ מוכנותו של אברהם לעמוד בניסיון הזה היא הסימן שהוא אכן גם ירא אלוקים.

ניסיון העקדה הוא ניסיון עבור אברהם כצדיק של מידת החסד. יצחק, לעומתו, מחכה לכך, משום שהוא הצדיק של מידת הדין. אי אפשר לתאר זאת. כמו רבי עקיבא האומר "כל ימי הייתי מחכה מתי תבוא על ידי?"¹⁷⁴ זוהי עבודתו, עבורו לא מדובר בניסיון. הוא כל כולו מסירות נפש. מי יכול לתאר את עצמו כצדיק כמו יצחק? הדבר קשור למדרש האומר ש"בראשונה רצה

171 בראשית כב-יט

172 ואין כאן שום ניסיון לגבי יצחק משום שיצחק מלכתחילה, כגיבור של מידת הדין, יודע שצריך לזכות בכל דבר, ובייחוד ביש שלו. אין אצל יצחק מתנות חינם. לכן צודקים חז"ל שקבעו שזו ניסיון של אברהם ולא התייחסו לעקדה כאל ניסיון של יצחק בכלל (מתוך השיעור).

173 בראשית כב-א. ראה בהרחבה "סוד מדרש התולדות" חלק ה.

174 ברכות סא ע"ב: בשעה שהוציאו את ר' עקיבא להריגה זמן ק"ש היה והיו סורקים את בשרו במסרקות של ברזל והיה מקבל עליו עול מלכות שמים. אמרו לו תלמידיו: רבנו עד כאן? אמר להם: כל ימי הייתי מצטער על פסוק זה בכל נפשך אפילו נוטל את נשמתך, אמרתי מתי יבא לידי ואקיימנו, ועכשיו שבא לידי לא אקיימנו? היה מאריך באחד עד שיצתה נשמתו באחד יצתה.

הקב"ה לברוא את העולם במידת הדין וראה שאינו מתקיים".¹⁷⁵ הצדיק של מידת הדין בעולם הזה היה כוונתו הראשונה של הקב"ה, אולם הוא ראה שאי אפשר. רק יצחק אבינו היה יכול משום שהוא כל כולו מסירות נפש. רבי יוסף ג'יקטליה בעל הספר "שערי אורה"¹⁷⁶ מסכם את הנושא באופן מדויק בכותבו כך:¹⁷⁷ "האבות הן הן המרכבה,¹⁷⁸ ולא אמרו כל אחד מהאבות הוא המרכבה, אלא האבות. כיצד? אברהם אבינו עליו השלום לקח בטהרה צד ימין וירש ימין של מעלה, שהוא מידת החסד, ועל זה נאמר: ויסע אברם הלך ונסוע הנגבה (בראשית יב-ח). יצחק לקח בטהרה מידת צד שמאל, שהוא הפחד, ועל זה נאמר וישבע יעקב בפחד אביו יצחק (שם לא-נג). ויעקב לקח בטהרה קו האמצעי ועל זה נאמר: ויעקב איש תם יושב אוהלים (שם כה-כז), בין אהל אברהם ובין אהל יצחק. נמצאו שלושת האבות כסא למרכבה".

החידוש של אברהם – האמונה בה'

נחזור לעיין במדרש. "אמר רבי לוי שתי פעמים כתיב 'לך לך' ואין אנו יודעים אי זו חביבה, אם השניה או הראשונה?" דבר שהוא חביב יותר מגלה את עומק הרצון של מי שמבקש. ברור שהיציאה מאור כשדים היא חביבה, אולם יש דבר חביב יותר ממנה משום שהוא היעד האמיתי, כפי שכבר הסברנו קודם לכן.

רבי לוי מביא הוכחה לדבריו "ממה דכתיב 'אל ארץ המריה' הוי השניה חביבה מן הראשונה". מדוע? מפני שזה יותר מבורר, יותר מדויק. 'וְלָךְ לָךְ אֶל אֶרֶץ הַמְרִיָּה'. יש ציון של מקום מדויק.¹⁷⁹ אנו מבינים בעזרת המדרש הזה שכוונתו של הקב"ה היא שאברהם יגיע לארץ המוריה. מדוע יש בינתיים עיכוב, עד שאברהם אבינו מגלה שלא מדובר בסתם חזרה לארץ העברים, למולדת השורשית אלא בהגעה לארץ מוריה - לניסיון העקדה?

175 ב"ר יב-טו

176 רבי יוסף ג'יקטליה (1248-1305) תלמידו של רבי אברהם אבולעפיה, מקובל ספרדי מן המאה השלוש-עשרה. ספרו "שערי אורה" נחשב לספר יסוד בלימוד הקבלה. הרב אשכנזי לימד "שערי אורה" שנים רבות ושיעוריו קובצו בספר "סוד הלשון הקודש".

177 הקדמה לשערי אורה.

178 ראה ב"ר מז-ו, פב-ו. ראה גם פירוש הריקנאטי בפרשת "ויחי".

179 ראה פירוש "מתנות כהונה" במקום.

אברהם אבינו מוכר כמאמין הראשון, כראש המאמינים, ועליו נאמר לראשונה 'וְהָאֱמִן בַּיהוָה'.¹⁸⁰ יש באמירה זו לא רק מופע ראשון של השורש "אמן" במקרא אלא יש בה חידוש גמור: גילוי האמונה בה, בשם ההוויה י-ה-ו-ה.

עד אברהם אבינו הייתה קיימת אמונה באלוקים, בבורא עולם. השם "אלוקים" מגדיר את הבורא כבורא. אז הייתה קיימת דת אמתית, דרך עמודי העולם מאדם הראשון, דרך נח, שם ועבר עד אברהם אבינו, דת המתבססת על האמונה באלוקים.

כאשר ה' שהוא האלוקים¹⁸¹ מתגלה לאותם צדיקים, הם שומעים דברי אלוקים. הדבר בולט כאשר לומדים בעיון את הפסוקים של תחילת פרשת נח. נח מתייחס למידת אלוקים, דהיינו לבורא כבורא. בפסוק, למשל, 'וַיַּעַשׂ נֹחַ כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה אֱלֹהִים בֶּן עֵשָׂה'.¹⁸² זו אמנם דת אמתית, אולם אין זו עדיין אמונתה של התורה. החידוש הגמור הוא של אברהם אבינו 'וְהָאֱמִן בַּיהוָה וַיִּחְשְׁבֶהָ לוֹ צְדָקָה'.

שאלה: האם עד "ברית בין הבתרים" לא היה אברהם מאמין?
תשובה: בוודאי שכן! הוא היה גם מאמין באלוקים, בהתאם לדת הקיימת אז. אַבְרָם, לפני שקיבל את השם "אברהם", היה מאמין אמתית בייחוד הבורא כבורא. אולם גילוי ה' בתור שם הוויה י-ה-ו-ה הוא חידוש גמור מבחינתו, והדבר הצריך ממנו מאמץ.

אַבְרָם לֹא מוֹלִיד – אַבְרָהָם מוֹלִיד

המדרש אומר שאברהם, לפני שינוי שמו מ"אַבְרָם" ל"אַבְרָהָם", מכיר את עצמו כלא מוליד, בלא עתיד:

ויאמר אברם הן לי לא נתת זרע, אמר רב שמואל בר רב יצחק: המול דוחקני ואומר לי אברם אין את מוליד. א"ל הקדוש ברוך הוא: הן כדברידך,

180 בראשית טו-ו

181 דברים ד-לה: אַתָּה הָרָאִתָּ לְדַעַת כִּי יְהוָה הוּא הָאֱלֹהִים אֵין עוֹד מְלַבְדוֹ.

182 בראשית ו-כב

אברם לא מוליד, אברהם מוליד, שרי אשתך לא תקרא שמה שרי, שרי
לא תלד, שרה תלד.

בראשית רבה, פרשה מד-י

הקב"ה חוזר פעמים אחדות על ההבטחה שהוא נתן לאברהם, קרי שיהיה
לו בן, ובכ"ז מתקשה אברהם לקבל אותה. מדוע?
לפי חוקות ההיסטוריה, "תחת המזלות" לפי לשון המדרש,¹⁸³ שהן חלק
מחוקות העולם כפי שבורא עולם קבע אותם, אין לו עתיד. אַבְרָם מכיר את
עצמו כסוף של תקופה, ובלשון המדרש - "אַבְרָם לא מוליד".
יש חוקים בהיסטוריה של העמים, של הציוויליזציות, והם חלק מן
החוקים שבורא עולם, מבחינת אַלּוּקִים, קבע. ההיסטוריה של עם, של
ציוויליזציה או של תרבות דומיננטית נחלקת למספר שלבים: התחלה,
התפתחות, הגעה להשפעת שיא, ואחר כך באה השקיעה וציוויליזציה אחרת
תופסת את מקומה. כך קורה בהיסטוריה כל פעם מחדש.¹⁸⁴
לכן לפי אותם חוקים אין עתיד לאַבְרָם בתור השריד היחיד של "בני בניו
של עֵבֶר", אותה אומה עברית עתיקה. אין עתיד ל"ישראל" דאז. כמייצג
האומה, נאבדה ממנו הסגולה של "פרו ורבו". הוא מכיר את עצמו באור
כשדים בלא עתיד ודווקא כאשר ה"אַבְרָם" הזה מחליט לשים קץ לגלות הזו,
הוא שומע הבטחה מוזרה מאוד בעיניו, שהוא יהיה ראשית העולם החדש
'וְנִבְרָכוּ בְךָ כָּל מְשֻׁפָּחֵת הָאָדָמָה'.¹⁸⁵ צריך קודם כול לתפוס את גודל התמיה
שלו.

מבחינתו יש כאן ניגוד מוחלט בין האמונה באלוקים כפי שהוא מכיר
אותה עד כה ובין האמונה החדשה בה' שהוא מגלה כעת. הוא נדרש למאמץ
אדיר עד שהוא מבין, עד שהוא מפנים שההבטחה באה מה' ולא מן המידה
הנקראת "אלוקים" משום שהמידה הזו היא של בורא עולם המשגיח על

183 ראה פרש"י על "ויצא אתו החוצה" (בראשית טו-ה): ... ולפי מדרשו אמר לו צא
מאצטגונינות שלך שראית במזלות שאינך עתיד להעמיד בן, אברם אין לו בן אבל אברהם
יש לו בן, וכן שרי לא תלד אבל שרה תלד, אני קורא לכם שם אחר וישתנה המזל ...

184 ההיסטוריון הבריטי ארנולד טוינבי בספרו "A Study of History" סוקר את עלייתן
ושקיעתן של 21 ציוויליזציות החל ממצרים וכלה במקסיקנית על-פי אותה תפישה:
התפתחות - שיא - שקיעה (ראה עמ' 184-191 בהוצאת Oxford University Press). הוא
מציין שעם ישראל הוא תופעה לא רציונלית ו"מולה ניצב כל היסטוריון פעור פה".

185 בראשית יב-ג

עולמו דרך חוקות הטבע בלבד. הוא מגלה את האמונה בה' - על אף חוקות הטבע, על אף אמונתו הקודמת באלוקים.

לכן מעידה התורה על החידוש של אברהם: הוא הראשון שהאמין בה' - ה' שהוא האלוקים. האמונה בה' היא מעל האמונה באלוקים, ובמידה מסוימת היא סותרת את האמונה באלוקים. על אף הכול הצליח אברהם להתגבר על אמונתו הקודמת באלוקים בלבד, והוא גילה שיש מישהו מעל אותם חוקים חסרי אישיות.

המדרש מתאר כאן באופן עמוק מאוד את מצבו של עם ישראל בסוף גלות אדום, הגלות שלנו. אין תקווה, אין עתיד.¹⁸⁶ לפני מלחמת העולם השנייה - הייתי אז ילד - שמעתי גדולי ישראל דאז אומרים בשם הרב צדוק כאהן, ששימש הרב הראשי של יהדות צרפת, והיה תלמיד חכם גדול בקהילה שהלכה והתבוללה לחלוטין, שאף שאין עוד תקווה ליהדות, עלינו לעשות "כאילו". חלק ניכר של העולם היהודי בסוף המאה התשע-עשרה, תחילת המאה העשרים, היה נתון בייאוש: רדיפות ופוגרומים מצד אחד, התבוללות איומה מן הצד האחר. מצב זה לדבריו של המדרש "אֲבָרָם לֹא מוֹלִיד".

זמן האבות – הבטחות

יבוא מישהו ושאל איזו זכות יש לאברהם להאמין בהבטחה שיהיה לו בן, כאשר המבטיח הוא הקב"ה בכבודו ובעצמו. התשובה היא שתקופת האבות היא תקופת ההבטחות, לעומת תקופת הבנים שהיא היא תקופת מימוש אותן הבטחות. אלו הן שתי תקופות שונות לגמרי ולא תמיד עומדים מספיק על ההבדל המהותי בין שתי התקופות.¹⁸⁷

186 ראה מאמר "הדור" של הרב קוק בספר "אורות".

187 חלוקה זו בין תקופת האבות לתקופת הבנים באה גם לידי ביטוי בלוח השנה. בתקופת האבות תחילת השנה היא בא' בתשרי. לוח זה קשור עדיין ללוח השנה האוניברסלי, כלל אנושי. א' בתשרי קשור למעשה בראשית ולבריאת האדם. בתורה חודש תשרי נקרא "החודש השביעי" משום שלפי לוח השנה של בני ישראל, מתחילה השנה בא' בניסן, בתחילת ההיסטוריה של ישראל כאומה. הזמן של "בני ישראל" נמשך עד המשיח והוא שונה מן הזמן של האבות. אנחנו חיים את הזמן של הבנים. התורה ניתנת לעם, לא ליחידים, ולכן היא אינה יכולה להינתן לפני יציאת מצרים. התורה מדברת לישראל, בהיותו כלל והיא מצווה, מחייבת את הפרט השייך לאותו כלל. כל עוד הכלל לא קיים - והוא קיים רק ביציאת מצרים, הממד של החיוב אינו קיים (מתוך שיעורי הרב).

השם בתורה המגדיר את ה' כ"מבטיח" הוא השם "אל שדי":

וַאֲרָא אֶל אַבְרָהָם אֶל יִצְחָק וְאֶל יַעֲקֹב בְּאֵל שְׁדֵי וְשְׁמִי יְהוָה לֹא נִודַעְתִּי
לָהֶם

שמות ו-ג

רש"י מסביר: "הבטחות הבטחות"¹⁸⁸. אי מימוש ההבטחה, אף שאני יודע שאכן באמת הקב"ה הוא זה שהבטיח לי את אותה הבטחה, עלולה להתפרש על ידי כהבטחה לא רלוונטית עבורי. בגלל הזמן הממושך העובר בין מתן ההבטחה למימושה, אני עלול לאבד אמון בי - לא בהקב"ה אלא בי כראוי לקבל את אותה הבטחה, והדבר מביא לידי החלשת האמונה שאני אכן אותו האיש שהקב"ה הבטיח לו.

האבות שמעו הבטחות, אברהם שמע הבטחה שיהיה לו בן, שהוא ירש את הארץ, ודבר לא קרה עשרות שנים. העם היהודי במשך אלפיים שנה בגלות חי במציאות שסתרה יום-יום את כל דברי הנביאים שדיברו על שיבה לציון. הזכות שלנו היא שעל אף המציאות החיצונית הקשה, הבלתי נסבלת, לא שאלנו את עצמנו אם אכן אנחנו אותו ישראל שהתורה מדברת אליו. יש - והם לא בודדים, מי ששאל את עצמו, באותן תקופות ייאוש, בחשכת הגלות, אם הקהילות היהודיות נושאות עדיין את חזון עם ישראל, בגלל הפער העצום בין מועד מתן ההבטחה למועד המימוש. אותם יהודים עזבו את עם ישראל כאשר הם זיהו פתרון חלופי באידאולוגיה זו או אחרת, ששמה על נס ערכים שנראו להם דומים לערכי נביאי ישראל. זכות האמונה של אברהם היא עצומה. זכות האמונה של מאות דורות של יהודים בגלות עצומה אף היא.

הזכות שלנו כבנים היא שונה - היא זכות מימוש ההבטחה והיא באה לידי ביטוי כאשר בפועל אנחנו חוזרים לציון ומקימים את מלכות ישראל, שלב אחרי שלב. זכותנו שונה מזכות האבות שלנו, מפני שלעומתם אנחנו בבחינת בנים.

188 וארא - אל האבות באל שדי - הבטחות הבטחות ובכולן אמרתי להם אני אל שדי: ושמי ה' לא נודעתי להם - לא הודעתי אין כתיב כאן אלא לא נודעתי, לא נכרתי להם במדת אמתות שלי שעליה נקרא שמי ה' נאמן לאמת דברי, שהרי הבטחות ולא קיימתי. ראה גם "פרי צדיק" לרבי צדוק הכהן מלובלין, פרשת וארא, דרוש ג: ...והיינו כשהבטחתי להם ולא קיימתי.

כאשר קרב זמן מימוש ההבטחה, מתגלה אם באמת אותה אמונה הייתה אמתית, כנה. במשך אלפיים שנה היינו "מאורסים" לארץ ישראל. הייתה בנו תשוקה אדירה לארץ ישראל. כאשר קרב מועד החתונה מתברר שחלק מן העם אינו רוצה להתחתן. בדיעבד מתגלה שהאירוסין היו פיקטיביים ולא אמתיים. לכן על הבנים להוכיח שאמונת האבות הייתה אותנטית.

ניתוק מן הזהות הארמית

אמרנו בתחילת השיעור שהארץ האמתית של משפחת אברהם היא ארץ כנען. איך אמירה זו מסתדרת עם פשט הפסוק 'לך לך מארצך וממולדתך ומבית אביך'. זהו הנושא הבא של המדרש שפתחנו בו:

אמר רבי יוחנן: 'לך לך מארצך' מאפרכיה שלך, 'וממולדתך' זו שכונתך 'ומבית אביך' זה בית אביך 'אל הארץ אשר אראך' ולמה לא גילה לו? כדי לחבבה בעיניו ולתן לו שכר על כל פסיעה ופסיעה. היא דעתה דרבי יוחנן דאמר רבי יוחנן 'ויאמר קח נא את בנך את יחידך'. אמר לו: זה יחיד לאמו וזה יחיד לאמו. אמר לו 'אשר אהבת'. אמר לו: ואית תחומין במעיא? אמר לו: 'את יצחק'. ולמה לא גילה לו? כדי לחבבה בעיניו ולתן לו שכר על כל דבור, דאמר רבי הונא משם רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי: משהה הקב"ה ומתלה עיניהם של צדיקים ואח"כ הוא מגלה להם טעמו של דבר, כך 'אל הארץ אשר אראך' 'על אחד ההרים אמר אליך' (יונה ג-ב) 'וקרא אליה את הקריאה אשר אנכי דבר אליך' (יחזקאל ג-כב) 'קום צא אל הבקעה ושם אדבר אותך'.

בראשית רבה, פרשה לט-ט

"אמר רבי יוחנן: 'לך לך מארצך' מאפרכיה שלך,¹⁸⁹ 'וממולדתך' זו שכונתך 'ומבית אביך' זה בית אביך 'אל הארץ אשר אראך'". היות שהארץ האמתית של אברהם היא ארץ ישראל, אין הכוונה במילים 'מארצך וממולדתך' בפסוק 'ויאמר יהוה אל אברהם לך לך מארצך וממולדתך ומבית אביך אל הארץ אשר אראך' לארץ שלך ולמולדת שלך. אברהם ומשפחתו נמצאים באור כשדים

189 פירוש המילה "איפרכיה" ביוונית הוא מחוז - duchede (תחומו של הדוכס) בפרש"י.

בגלות והם אינם בעלי המקום ואינם מתיימרים להיות בעלי המקום. לכן מסביר המדרש את המילים האלו כ"מחוז המגורים שלך" וכ"שכונתך". המפרשים מקשים על הפסוק עצמו שהסדר "ארץ", "מולדת" ו"בית אב" אינו הגיוני. כאשר עוזב אדם את מקום מושבו, הוא קודם כול יוצא מביתו ואחר כך הוא עוזב את עירו. אם כוונת התורה היא לתאר את התהליך הפיזיגאוגרפי העובר על האדם כאשר הוא משנה את מקום מושבו, איך היא יכולה לומר 'מֵאַרְצְךָ וּמִמּוֹלַדְתְּךָ וּמִבֵּית אָבִיךָ? הֲיָה צָרִיךְ לְהִיּוֹת כְּתוּב מִבֵּית אָבִיךָ וּמֵאַרְצְךָ וּמִמּוֹלַדְתְּךָ.

סימן הוא, לפי רבי יוחנן, שהתורה מבקשת לתאר את התהליך הנפשי, את התהליך הזהותי העובר על אברהם. בית אבא של אברהם היה בית עברי גלותי באור כשדים, דהיינו ארמי.¹⁹⁰ אברהם צריך לעבור תהליך מורכב וממושך עד שהוא עצמו יגלה סוף סוף את העבריות שלו.

בשלב הראשון של חיו, היה אברהם רואה את עצמו כשייך לזהות הארמית.¹⁹¹ לפי רבי יוחנן פשט הפסוק הוא: לך לך ממה שאתה רואה כמולדתך.¹⁹² המשמעות האמתית של המילה "מולדתך" היא שזו רק שכונתך. אם אתה, אברהם, חושב ש"מולדתך" היא אכן אור כשדים, תדע שזו רק שכונתך. אתה רק גר שם. המולדת האמתית שלך היא ארץ כנען.

שלב זה אינו פשוט. האם קל ליהודי-אמריקני לצאת משם? על אף שאברהם כבר החליט לעזוב את אור כשדים, הוא צריך עוד "חיזוק", כמו כל עולה חדש. לכן הקב"ה בא ואומר לו: תנתק את עצמך ממה שאתה רואה עוד קצת כארץ. זהו ההסבר של המדרש: "אמר רבי יוחנן לך לך מארצך" זה רק "מחוז המגורים שלך", זו רק השכונה שלך משום שארצך באמת היא ארץ כנען,¹⁹³ "וממולדתך זו שכונתך" מולדתך היא ארץ כנען.

190 כך מכנה התורה את צאצאי בני עֶבֶר שנשארו בגלות 'וְיָהִי יָצֵק בְּן אֲרָבָעִים שָׁנָה בְּקָהְתוּ אֶת רִבְקָה בֵּת גְּתוּאֵל הָאֲרָמִי מִפֶּדֶן אָרֶם אֲחֹת לְבֵן הָאֲרָמִי לוֹ לְאִשָּׁה' (בראשית כה-כ). בתואל הוא בנו של נחור, אחי אברהם והוא לא מתואר כעברי אלא כארמי (מתוך שיעורי הרב).

191 ראה הרחבת הנושא בשיעור "אברם הוא אברהם".
192 יש כאן דוגמה מובהקת של הדרך שבה לומד המדרש את הפסוק. לא לחינם המדרש בא ונותן משמעות מדויקת לביטוי במקרא שלכאורה מובן לכול. המדרש מבקש להוציא מלבנו את הטעות הנפוצה כל כך שאברהם הוא כשדי. דרך המדרש אנחנו מגלים את מטרת התורה. היא מבקשת להסביר לנו את הקושי הנפשי, את השינוי הנדרש ברמת הזהות, בתהליך הניתוק מן הגלות. אחרי עיון במדרש, אנחנו מבינים שזהו בעצם הפשט האמתי של הפסוק (מתוך שיעור הרב).

193 ראה פירוש הרמב"ן על בראשית יא-כח, ד"ה "על פני תרח אביו בארץ מולדתו": ...

השלב השני הוא קשה עוד יותר משום שעל אברהם לנתק את עצמו מבית אבא, מן הזהות הגלותית-הארמית שלו, שהיא אינה עוד הזהות העברית האמתית.

שאלה: לכאורה הדבר סותר את הציווי 'כִּבֹּד אֶת אָבִיךָ וְאֶת אִמְךָ',¹⁹⁴ ואנחנו יודעים שאברהם אבינו קיים כיבוד אב כלפי תָּרַח?¹⁹⁵
תשובה: מצד אחד תָּרַח קדם לראשית האומה הישראלית ואין לאומה הישראלית אבות אלא ג' אבות - אברהם, יצחק ויעקב. מן הצד האחר הוא מוליד את אברהם והמדרש אומר שהוא בעצמו נולד מהול.¹⁹⁶ לכן הוא מייצג מדרגה מסוימת של קדושה ומתוך מדרגה זו נולד אברהם.
תָּרַח מצטרף בהתחלה למסעו של אברהם, אולם כאשר שניהם מגיעים לחרן, אחרי ביקורם הראשון בארץ, מחליט תָּרַח להישאר שם ואילו אברהם ממשיך בדרכו. כדי לעשות כן, עליו להינתק מן הזהות הגלותית-הארמית שהוא הכיר מבית אבא, באור כשדים.

שאלה: בסוף פרשת נח כתוב "ויקח תרח". אם כן, של מי הייתה היוזמה לצאת למסע?

תשובה: הפסוק בא לייחס כבוד לתָּרַח, אולם היוזמה באה מאברהם כפי

אברהם אבינו לא נולד בארץ כשדים, כי אבותיו בני שם היו, וכשדים וכל ארץ שנער ארצות בני חם. והכתוב אמר ויגד לאברם העברי (להלן יד-ג), לא הכשדי, וכתוב (יהושע כד-ב) בעבר הנהר ישבו אבותיכם מעולם תרח אבי אברהם ואבי נחור. ומלת מעולם תורה כי משם תולדותיו מאז, וכתוב (שם ג) ואקח את אביכם את אברהם מעבר הנהר. וראיה לדבר, כי נחור בחרן היה, ואם היה מקום תרח אור כשדים בארץ שנער, והכתוב ספר כי בצאתו מאור כשדים לא לקח אתו רק אברם בנו ולוט בן הרן בן בנו ושרי כלתו, אם כן היה נחור נשאר בארץ כשדים: אבל באמת ארץ מולדתם ארץ ארם היא בעבר הנהר, והיא מנחלת אבותיו מעולם, והכתוב אומר בבני שם (לעיל י-ל) ויהי מושבם ממשא בואכה ספרה הר הקדם, והוא שם כולל, כדכתיב (שם לא) בארצותם לגוייהם. וכתוב (במדבר כג-ז) מן ארם ינחני בלק מלך מואב מהררי קדם, והנה הוא ואבותיו מן הארץ ההיא מעולם.

194 שמות כ-יא

195 ב"ר לט-ז: "ויאמר ה' אל אברם לך לך" מה כתיב למעלה מן העניין "וימת תרח בחרן" אמר רבי יצחק אם לענין החשבון, ועד עכשיו מתבקש לו עוד שישים וחמש שנים? אלא בתחילה אתה דורש: הרשעים קרויים מתים בחייהם, ולפי שהיה אברהם אבינו מפחד ואומר: אצא ויהיו מחללין בי שם שמים ואומרים: הניח אביו והלך לו לעת זקנתו. אמר לו הקב"ה: לך, אני פוטרך מכיבוד אב ואם ואין אני פוטר לאחר מכיבוד אב ואם. ולא עוד אלא שאני מקדים מיתתו ליציאתך - בתחילה "וימת תרח בחרן" ואחר כך "ויאמר ה' אל אברם".

196 ראה מדרש תהילים (שחר טוב) ט-ז.

שראינו דרך הציטוט מהזוהר. הזוהר מוסיף שאברהם החזיר בתשובה את תָּרַח אביו,¹⁹⁷ ואנחנו עדים לתופעה דומה בדור שלנו. הבנים מחזירים בתשובה את אבותיהם.

עם זאת נשאר תָּרַח בסופו של דבר בחרן. היציאה מאותה גלות אינה קלה. יש שלבים אחדים עד הר המוריה ובכל שלב ושלב יש כאלו שאינם מסוגלים לעבור לשלב הבא. אחר כך יש שלבים נוספים עד שמגיעים ליעקב אבינו המקבל את השם ישראל. עלינו לעלות מדרגות מדרגות. כדי שיהודי יחזור להיות עברי, עליו לעבור ניתוק אחר ניתוק, בשביל להוציא את כל שכבות הקליפות שהצטברו בשנות הגלות.

העם היהודי במהלך הגלות שכח בעצם שהוא ממוצא עברי. האתגר של החברה הישראלית הוא לקיים את המצווה הזו של כיבוד אב ולא לשכוח את המוצא היהודי שלה. ישראל-עברי בלי זהות יהודית הוא כנעני.

שאלה: מהו מעמדו של תָּרַח ושל שאר בני המשפחה כאשר אברהם חוזר להיות עברי במלוא מובן המילה?

תשובה: אברהם מוגדר כתחילה לגרים במסכת חגיגה,¹⁹⁸ אף שמבחינת הייחוס שלו הוא בן העם העברי דאז. אולם אין כאן סתירה. בני בניו של עֶבֶר, כולל משפחתו של אברהם, התבוללו עד כדי כך שהתרבות הדומיננטית אצלם הייתה התרבות הכשדית. לכן יוצא אברהם ממשפחתו כגר, כראשון שמתגייר, במובן של הראשון שחוזר לעבריות שלו שהייתה טמונה עמוק בתוך לבו. מאותו רגע אין לו כל יחוס לאביו.¹⁹⁹

בביתו של תָּרַח היו שלושה אחים, אברהם, נְחֹר וְהָרָן, אביו של לוט. הרן מת כזכור בכבשן האש. בנו לוט בהתחלה מתלווה לאברהם אולם אחר כך נפרדים דרכם. נשאר בלוט ניצוץ של קדושה²⁰⁰ הטמון עמוק בתוכו, שחוזר אלינו אחרי כמה דורות, דרך רות המואבייה. רות אינה סתם גיורת. במובן מסוים, בנסתר, היא חוזרת למקור שלה. אולם, בנגלה, כאשר באה רות להצטרף לעם ישראל, היא עושה זאת כגוייה לכל דבר, ולכן היא מתגיירת. נְחֹר, בתואל ולבן בחרו להישאר בגלות, בחרן. ההתבוללות של העברים

197 ראה זוהר א', (לך לך) עמ' עח ע"ב.

198 חגיגה ג ע"א: "עמים נאספו עם אלהי אברהם" אלהי אברהם ולא אלהי יצחק ויעקב אלא אלהי אברהם שהיה תחילה לגרים.

199 ראה "גבורות ה'" מאת המהר"ל, פרק ה, עמ' לד (בהוצאת האחים הוניג): ... כי אברהם אינו נקשר ואינו מתיחס אל אביו תרח, כמו שאין יחוס וקישור האור אל החושך ...

200 ראה "נצח ישראל" מאת המהר"ל, פרק לב.

הייתה כה עמוקה עד שהם חדלו לראות את עצמם כבני העם העברי היושב בארצו, והחשיבו את עצמם כקהילה משולבת לגמרי בנוף התרבותי דאז. שילוב זה אמנם נראה בעיני התושבים המקומיים כמוזר, כלא טבעי,²⁰¹ אולם מבחינת בני משפחת נחור מדובר בזהות מוגדרת היטב בעלת מאפיינים משלה, שהתורה מכנה אותה בשם "ארמי".

איך יכולה התורה לומר שהם ארמיים,²⁰² כאשר גם הם מבני בניו של עֶבֶר? ארם הוא דמות אחרת, הוא אחד מבני שם!²⁰³ לכן הכינוי "ארמי" בא לציין שחלק מבני משפחתו של תָּרַח בחרו באופציה שונה מזו של אברהם: הם לא רצו לחזור לארץ.

יתרה מזו, הזהות הזו, המכונה על-ידי חכמים "קליפת ארם", הופכת מהר מאוד לאויב ממשי של הזהות העברית. בהגדה של פסח יש הגדרה ברורה של יחס לבן לבני ישראל "ולבן ביקש לעקור את הכל", יותר מפרעה, ואף שהוא הדוד של יעקב, החותן שלו, הסבא של השבטים! כל אלה יצאו מאותה משפחה!

אולם יש ממד נוסף בזהות נחור. יש לו הכוח להוליד את האימהות. מן הטומאה של משפחת נחור, אביו של בתואל הארמי, אביו של לבן הארמי, יצאו רבקה, רחל ולאה. אלו ממדים שונים של אותה זהות.

כדי להבין אל נכון את הקושי של אברהם כאשר הוא מתנתק מסביבתו, עלינו להבין את החלופות שעמדו לפניו בכל שלב, שלב אחרי שלב. אברהם בחר להיות עברי, לחזור לעבריות שלו. הוא היה יכול לבחור להיות כשדי וללכת לאיבוד. הוא גם היה יכול לבחור להיות ארמי כמו נחור ולאבד את הזהות הלאומית שלו, אך הוא בחר להיות עברי.

זהו הדגם המדויק של המתרחש היום כאשר חוזר עם ישראל לארצו. כך היא הזהות שלנו. יש לנו כאן סיפור שורשים. אנחנו יכולים בנקל לזהות את

---

201 בשלב הראשון, הגוי המארח את היהודים בגולה נשאר נבוך מול הסירוב העקשני לפעמים של אותם יהודים להתבולל לגמרי ולוותר על כל סממן "תרבותי-דת" משלהם. הוא רואה בהתנהגות זו התנהגות כפוית טובה. בשלב השני, באות האשמות על זהות כפולה, השתייכות כפולה וכו', בייחוד כאשר מתיימרים אותם יהודים להיות אזרחים טובים "יותר" מן התושבים המקומיים. בשלב השלישי פורצת החוצה השנאה והתנוצאות אינן מאחרות לבוא. זו היסטוריית עמנו בגלות. מטריד אותי עד מאוד לראות שוב את היהודים משחקים באותו משחק מסוכן (מתוך שיעורי הרב).

202 בראשית כה-כ: וַיְהִי יִצְחָק בֶּן אֶרְבָּעִים שָׁנָה בְּקָחְתוּ אֶת רַבְּקָה בַּת בְּתוּאֵל הָאֲרָמִי מִפְּדַן אֶרֶם אֲחוֹת לְבֶן הָאֲרָמִי לוֹ לְאִשָּׁה.

203 ראה בראשית י-כב.

ה"טיפוסים", את הדמויות האלו בעם היהודי כאשר מגיע הזמן לצאת מהגלות. זו דוגמה מובהקת של הכלל של המדרש "מעשה אבות סימן לבנים"²⁰⁴. כל אחד מן האבות היה לבדו כלל ישראל. אנחנו כחברה, אנחנו ככלל חיים את חיי האבות. מעשה אבות כאבות - סימן לבנים כבנים.

שאלה: מדוע מהלך בניית הזהות העברית מתחיל באברהם ולא בעֶבֶר?

עצמו?

תשובה: זקני אברהם, שם ועֶבֶר היו צדיקים והם הקימו בתי מדרש המכונים "ישיבות שם ועֶבֶר"²⁰⁵. בבית מדרשו של שם היו לומדים את המצוות בין אדם למקום, ובבית מדרשו של עֶבֶר היו לומדים את המצוות בין אדם לחברו, מבחינת "דרך ארץ שקדמה לתורה"²⁰⁶. הייחוד של אברהם הוא שהוא מייסד אומה ולא בית מדרש. הוא "אברם". הוא מצטווה על-ידי הקב"ה להקים את האומה הישראלית.²⁰⁷

הזהות העברית לפני אברהם אבינו לא הייתה גלויה, היא הייתה כמו עובר במעי האנושות.²⁰⁸ "עובר" לשון עברי. היא מתחילה להתגלות עם אברהם. זו הזכות שלו. הוא יזם את המהלך, לפני כל גילוי אלוקי אליו.

שאלה: האם אין זה תמוה שלמרות ההתבוללות הקשה באור כשדים,

בכל זאת רצו בני משפחתו של אברהם לחזור לארץ לכנען?

-
- 204 ראה תנחומא לך לך ט, ב"ר מ-ו, רמב"ן לך לך יב-ו.
 205 ראה תרגום ירושלמי על בראשית כד-סב: ויצחק הוה אתי מבי מדרשא דשם רבא.
 ראה גם ב"ר נז-יא: 'וישב אברהם על נערו': ויצחק היכן הוא? ר' ברכיה בשם רבנן: דתמן שלחו אצל שם ללמוד ממנו תורה.
 ב"ר סג-י: ויעקב איש תם יושב אהלים שני אהלים בית מדרשו של שם ובית מדרשו של עבר.
 206 ראה ויקרא רבה ט-ג: דא"ר ישמעאל בר רב נחמן עשרים וששה דורות קדמה דרך ארץ את התורה הה"ד (בראשית ג) לשמור את דרך עץ החיים דרך זו דרך ארץ ואחר כך עץ החיים זו תורה.
 207 ייתכן שתכניתו הראשונה של אברהם הייתה דומה לזו של שם ועבר. אברהם קורה בשם ה' בכל מקום שאליו הוא מגיע ומכניס את התושבים המקומיים תחת כנפי השכינה. פעילות זו דומה להקמה של "כנסייה" או בית מדרש של מאמינים, לפי לשון המדרש. החידוש של הקב"ה הוא שהוא מצווה על אברהם לייסד אומה (מתוך שיעורי הרב). ראה גם הפסקה "שם ועבר לעומת אברהם" בשיעור "ברית מילה" בהמשך הספר.
 208 ראה מדרש תהילים (שוחר טוב) קז-ד: אמר ר' אבא בר כהנא בשם רבותינו: כעובר שהוא נתון במעי הבהמה, וכשם שהרועה נותן ידו ושומטה ממעיה, כך עשה הקב"ה לישראל ממצרים להוציאם, שנאמר: 'או הנסה אלהים לבוא לקחת לו גוי מקרב גוי'. ראה "גבורות ה'" מאת המהר"ל, פרק ג.

תשובה: מדובר רק על משפחה אחת בלבד, ובאופן חלקי. נחזר לא היה שותף למהלך של אברהם. התשובה לשאלתך נמצאת במדרש האומר:

רבי עזריה פתח: (ירמיה נא-ט) 'רפאנו את בבל ולא נרפתה עזובה ונלך איש לארצו' רפאנו את בבל בדור אנוש ולא נרפתה בדור המבול 'עזובה' בדור הפלגה ונלך איש לארצו' ויאמר ה' אל אברהם לך לך.
בראשית רבה, פרשה לט-ה

"ונלך איש לארצו" האמתית. כאשר אתה מבין שארץ ישראל היא ארץ האמתית, ולא אותה ארץ שנוולדת בה, בגלל תלאות הגלות, אזי יש סיכוי שגם תגלה את הזהות העברית הטמונה בכך.

ניתוק מהגלות – שלב אחרי שלב

בכל פעם שהייתי מביא תלמידים מחו"ל להיפגש עם הרב צבי יהודה²⁰⁹ ז"ל בירושלים, הוא היה רגיל בשיעור הראשון להסביר לתלמידים את הביטוי "שלום עליכם" ולמה הוא חייב לומר להם "שלום עליכם". הוא היה מסביר כשעתיים את משמעות המילה "שלום" ואת משמעות המילה "עליכם", ומי

209 הרב צבי יהודה הכהן קוק זצ"ל, בנו של הרב אברהם הכהן קוק זצ"ל, היה רבו של הרב אשכנזי ז"ל. הוא פגש אותו לראשונה ב-1955, וכך מתאר הרב את המפגש הראשון שלהם: "לפני פגישה עם הרב צבי יהודה למדתי תורה אצל רבותי, אבל הרב הוריד לי את התורה על אדמת ארץ ישראל. תוך לילה אחת אני חזרתי לשורשי העבריים. מיהודי אני הפכתי להיות בחזרה עברי. תורת היהודים הגולים הפכה בשבילי לתורת העברים". הרב אשכנזי הסתיר את חכמתו בנסתר מהרב צבי יהודה, אולם באחת הפגישות התפעל מאוד הרב צבי יהודה מידיעותיו ומהשגותיו ברזי התורה ושאלו מנין לו כל אלו. הרב אשכנזי השיב: קיבלתי בלימוד עם אבי. כאשר יצא הרב אשכנזי מן החדר, אמר הרב צבי יהודה לנוכחים: אין זה כך, הוא גדול הרבה יותר מאביו. הוא מעין נובע. הרב צבי יהודה היה מכנה אותו מאור הגולה של דורנו.

בערוב ימיו היה הרב צבי יהודה חלש מאוד וסירב לבוא לתת את השיעור ביום העצמאות. הרב אשכנזי הגיע ופגש את הרב בדיחי שהיה עוזר של הרב קוק ושאל אותו למה לא בא הרב לישיבה לתת את השיעור? השיב הרב בדיחי שפל הרבנים ניסו לשכנע את הרב צבי יהודה, אולם הוא סירב. אולי יסכים הרב לנסות לשכנעו? הרב אשכנזי השיב בחיוב. כשהגיעו אמר לרב: "אי אפשר שיהיה יום העצמאות בישיבת 'מרכז הרב' בלי דברי הרב." מיד אמר הרב צבי יהודה להביא מכונית ולנסוע לישיבה. שאל אותו הרב בדיחי למה סירב לכל המבקשים ואילו לדברי הרב אשכנזי הוא שומע? השיב הרב צבי יהודה: "כשתלמיד חכם מבקש חייבים לקיים".

אנחנו כדי שהוא יקבל אותנו בברכת "שלום עליכם" וכו'. או אז הוא היה שואל מישהו "מאיפה אתה בא?" ואותו תלמיד היה משיב "אני בא ממרוקו" או ממקום אחר. אז הרב היה שואל "ולפני זה מאיפה?" והתלמיד היה עונה "מספרד". "ולפני זה?" וכך הלאה, עד שאותו תלמיד היה אומר "אני בא מירושלים". אז הרב היה אומר לו "אתה חוזר לביתך. אז למה אמרת שאתה בא ממרוקו?, אתה בא מירושלים וחוזר דרך מרוקו לירושלים". אנחנו מעידים בעצמנו את אמתות המדרש הזה. צריך מאמץ גדול מצדנו כדי לנתק את הזהות שלנו מהזהות הנוכרייה.

שאלה: המדרש אמר שהכוונה במילה "מולדתך" היא שכונתך. אולם הרמב"ן לומד בפסוק האומר 'כִּי אֶל אֶרֶץ וְאֶל מוֹלַדְתִּי תֵלֵךְ וְלִקְחָתָּ אִשָּׁה לְבְנִי לְיִצְחָק'²¹⁰ שהכוונה היא לחרן!
תשובה: גם במקרה זה מפרש המדרש את המילה "מולדת" כשכונה שלו משום שאברהם היה גר בחרן:²¹¹

וַיֹּאמֶר אֱלֹהֵי אַבְרָהָם הַשְׁמֵר לְךָ וְגו' ה' אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם אֲשֶׁר לִקְחָנִי מִבֵּית אָבִי זֶה בֵּיתוֹ שֶׁל אָבִי, וּמֵאֶרֶץ מוֹלַדְתִּי זֶה שְׁכֹנְתוֹ, וְאֲשֶׁר נִשְׁבַּע לִי בְחָרָן וְאֲשֶׁר דִּבֶּר לִי בֵּין הַבְּתָרִים 'הוּא יִשְׁלַח מְלָאכֹו לִפְנֵיךְ'.

בראשית רבה, פרשה נט-י

שאלה: אולם הוא שולח את אליעזר לחרן מארץ כנען!
תשובה: כאשר שואלים ישראלים היום "מהו מוצאו", יש לו נטייה לענות לפי הגלות שממנו הוא בא. איך הוא יכול לומר דבר כזה כאשר הוא כבר גר בארץ מספר דורות? זה מה שהמדרש מבקש לגלות לנו.
נחזור ללימוד המדרש שפתחנו בו. "אל הארץ אשר אראך - ולמה לא גילה לו?" מפאת גודל המאמץ הנדרש הקב"ה לא מגלה מיד לאברהם שהיעד האמתי הוא הר המוריה. עליו לעבור תהליך של התחדשות ברמת הזהות שלו,

210 בראשית כד-ד. לא נאמר בפירוש לאן אליעזר צריך ללכת והוא הולך לארם נהרים אל עיר נחור (שם כד-ז).

211 אפשר אולי גם לדייק מההבדל בין מה שאברהם אבינו אומר לאליעזר ומה שהוא מספר אחר כך לבתואל ולבן. במקום "אל ארצי ואל מולדתי תלך" אומר אליעזר "אל בית אבי תלך ואל משפחתי". לפי זה יוצא שארצי הוא בית אבי ומולדתי הוא משפחתי (ראה פירושו של אברבנאל, חיי שרה, פסקא כח).

דרך מספר שלבים הכרחיים, ואי אפשר לדלג על שלבי הביניים. נוסף על כך, אי אפשר להפוך להיות עברי בחזרה בין לילה. בשלב שבו אנחנו נמצאים בתחילת המסע שלו, אברהם טרם מוכן להתגלות של הר המוריה.

"כדי לחבבה בעיניו ולתן לו שכר על כל פסיעה ופסיעה" צריך פסיעות. לכל שלב של ניתוק המקרב ליעד יש שכר משלו. כל אחד נמצא בשלב מסוים בתהליך. הסיפור מתחיל ביציאתו של אברהם מאור כשדים ומסתיים בעקדה. לכל פסיעה ופסיעה, לכל שלב ושלב יש שכר משלו.

לכן נדרש מאמץ ראשון כדי לצאת מאור כשדים, ונדרש עוד מאמץ, לא פחות קשה, כדי להגיע ליעד. הדבר מאפיין את התהליך כולו. יש עיכובים בדרך. יש סיבוכים בדרך, עד כדי סכנה של אי הגעה ליעד הנכסף. סכנה זו היא מנת חלקם של מספר מתלווים בדרך. זה החידוש של הפסוק 'וַיִּקַּח אֲבָרָם אֶת שְׂרֵי אִשְׁתּוֹ וְאֶת לוֹט בֶּן אָחִיו וְאֶת כָּל רְכוּשָׁם אֲשֶׁר רָכְשׁוּ וְאֶת הַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר עָשׂוּ בְּחָרֶן וַיֵּצְאוּ לְלֶכֶת אֶרְצָה כְּנָעַן וַיָּבֹאוּ אֶרְצָה כְּנָעַן'.²¹² לכאורה, פסוק זה מקביל לפסוק בסוף פרשת "נח" 'וַיִּקַּח תָּרַח אֶת אֲבָרָם בְּנוֹ וְאֶת לוֹט בֶּן הָרֶן בֶּן בְּנוֹ וְאֶת שְׂרֵי כָלֹתוֹ אִשְׁתֵּי אֲבָרָם בְּנוֹ וַיֵּצְאוּ אִתָּם מֵאוֹר כְּשָׁדִים לְלֶכֶת אֶרְצָה כְּנָעַן וַיָּבֹאוּ עַד חָרָן וַיֵּשְׁבוּ שָׁם',²¹³ אולם יש בו חידוש חשוב שמבהיר את הנושא שלנו: לא נאמר בו רק 'וַיֵּצְאוּ לְלֶכֶת אֶרְצָה כְּנָעַן' כדי לציין את המאמץ הראשון, הפסיעה הראשונית, אלא יש בו ציון של הצלחת המאמץ הזה 'וַיָּבֹאוּ אֶרְצָה כְּנָעַן'.

"היא דעתה דרבי יוחנן דאמר רבי יוחנן ויאמר קח נא את בנך את יחידך" בעקדת יצחק אומר הקב"ה לאברהם 'קח נא את בנך את יחידך אשר אהבת את יצחק'.²¹⁴ יש לאברהם שני בנים: יצחק וישמעאל והוא אוהב את שניהם. מדוע הקב"ה לא גילה לאברהם מיד שהכוונה היא ליצחק? התשובה היא אותה תשובה: יש פסיעות ויש שכר על כל פסיעה.

"אמר לו זה יחיד לאמו וזה יחיד לאמו, אמר לו 'אשר אהבת' אמר לו ואית תחומין במעיא?" יש מדרש אחר המפרט יותר את ההתלבטות של אברהם: זה בכור לאמו וזה בכור לאמו, אני אוהב אותו ואני אוהב אותו.²¹⁵

212 בראשית יב-ה

213 בראשית יא-לא

214 בראשית כב-ב

215 ב"ר נה-ז: ויאמר קח נא את בנך וגו' אמר לו בבקשה ממך קח נא את בנך א"ל תרין בנין אית לי אי זה בן א"ל את יחידך א"ל זה יחיד לאמו וזה יחיד לאמו א"ל אשר אהבת א"ל אית תחומין במעיא א"ל את יצחק ולמה לא גלה לו מיד כדי לחבבו בעיניו וליתן לו שכר על כל דבור ודבור היא דעתיה דר' יוחנן דא"ר יוחנן לך לך זו אפרכיה שלך וממולדתך זו

אברהם אבינו אוהב את ישמעאל משום שהוא בנו, כמו כל אב האוהב את ילדיו. אולם כאן מתגלה העובדה שישמעאל אינו החביב מביניהם. יש לישמעאל ברכות משלו, אולם הברכה שאברהם קיבל מהקב"ה עוברת ליצחק. "אמר לו 'את יצחק' ולמה לא גילה לו? כדי לחבבה בעיניו ולתן לו שכר על כל דבור". התהליך של היציאה מאור כשדים הוא קשה. התהליך של העקדה הוא קשה. יש התלבטויות. יש פסיעות-שלבנים ואחרי כל פסיעה הופכת התמונה להיות בהירה יותר, ברורה יותר. האם היה קל לאברהם לצאת מאור כשדים? האם היה קל לעברים לצאת ממצרים? האם קל היום ליהודי-אמריקני לצאת מארה"ב? עברו דורות רבים עד שיצאו צאצאי אברהם אבינו מן הקליפה של גלות אור כשדים, עד שהגיעו לקדושה. עלינו להבין שהתהליך הוא קשה.

שאלה: מהי כוונת המדרש כשהוא אומר "חביב"?

תשובה: אני אוסיף מילה: כדי לחבב את יצחק "יותר" מישמעאל. "את בנך" - גם הוא בנו, "אשר אהבת" - גם הוא אהוב, "את יצחק" - רק בסוף מתגלה לאברהם שיצחק הוא היעד. הכול נראה לנו פשוט כל כך, הקב"ה בוחר בנו ולא בהם, אולם לאברהם הבחירה אינה מובנת מאליה כלל וכלל. רק שרה מבינה את המהלך עד כה, ולכן מצווה הקב"ה על אברהם 'כל אֲשֶׁר תֹאמַר אֵלֶיךָ שְׂרָה שְׁמַע בְּקֹלָהּ'.²¹⁶ אנחנו חיים כיום במצב זהה. היהודים יודעים שארץ ישראל שייכת לעם ישראל. כולם יודעים, כולל ישמעאל. ואף על פי שכולם יודעים זאת, חלק מן העם עוד מתלבט ושואל אם ארץ ישראל כולה באמת שלנו.

לימוד המקרא "לכתחילה" הוא השיטה הנכונה

היום ברוב המקרים לומדים ומלמדים תורה "בדיעבד", כאשר הלומד כבר מכיר את סוף הסיפור או את הפסוק הבא אחרי הפסוק הנלמד. התוצאה היא שאנחנו לומדים תורה כאילו הכול מובן מאליו. אז שואלים שאלות או

שכונתך מבית אביך זו בית אביך אל הארץ אשר אראך ולמה לא גלה לו מיד כדי לחבבה בעיניו וליתן לו שכר על כל דבור ודבור ועל כל פסיעה ופסיעה.
 216 בראשית כא-יב: וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל אַבְרָהָם אֶל יְרֵעֵ בְעֵינֶיךָ עַל הַנְּעֹר וְעַל אֲמֹתֶיךָ כֹּל אֲשֶׁר תֹאמַר אֵלֶיךָ שְׂרָה שְׁמַע בְּקֹלָהּ כִּי בְיִצְחָק יִקְרָא לָךְ זָרַע.

מקשים קושיות שאין להם טעם: איזה קושי היה לאברהם להאמין? הרי הוא נקרא ראש המאמינים!²¹⁷

צריך ללמוד תורה "מלכתחילה" בלי לדעת מה כתוב, אפילו במילה הבאה. זה מה שהמדרש עושה. אברהם היה צריך לבנות את עצמו כראש המאמינים. הוא אינו נולד כך! אם כך לומדים, אפשר באמת להבין את הקשיים, את ההתלבטויות ואת החלופות העומדות על הפרק. יש שלבים ויש תהליך ממושך וקשה מאוד לצאת מאור כשדים ולהגיע עד הר המוריה. התהליך הזה הוא הדגם של מה שעובר עלינו, היהודים יוצאים מגלות אדום וגם אנחנו צריכים להתעלות על קליפת אדום של גלותנו ולחזור לעבריות.²¹⁸ המקרא הוא ה"תעודת זהות" שלנו. אנחנו חיים בתהליך דומה.

שאלה: למה צריך לתת שכר על כל דיבור?

תשובה: זהו עניין רחב בפני עצמו. חז"ל אומרים: דע שמתן שכר של צדיקים לעתיד לבוא.²¹⁹ קודם כול עלינו להדגיש שיש שכר. אולם אצל הצדיקים, השכר הוא הפעולה של הנתנה עצמה. יש לכאורה סתירה בין שני המושגים "מתן" ו"שכר": האם זו מתנה או שמה שכר? אם מדובר בשכר, זה מגיע לי בדיון, אז מדוע קוראים לכך מתן? הווה אומר, שבשביל הצדיקים לקבל שכר זו מתנה. לא מדובר בהתעשרות חומרית אלא בשכר ברמת הזהות. הזהות הישראלית נבנית שלב אחרי שלב. אי אפשר לקפוץ מן המדרגה התחתונה למדרגה העליונה מיד. לכל מדרגה יש הזכות השייכת לאותה מדרגה. השכר של הצדיקים הוא עצם ההתקדמות בבניית הזהות של ישראל. "דאמר רבי הונא משם רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי: משהה הקב"ה ומתלה עיניהם של צדיקים ואח"כ הוא מגלה להם טעמו של דבר, כך 'אל הארץ אשר אראך' 'על אחד ההרים אשר אמר אליך', 'וקרא אליה את הקריאה אשר אנכי דבר אליך' 'קום צא אל הבקעה ושם אדבר אותך'". "סוף

---

217 על-פי שיר השירים רבא ד-ח: ד"א תשורי מראש אמנה זה אברהם שכתוב בו והאמין בה'.

ולפי זה אפשר לפרש את דברי רש"י על בראשית טו-ו שרק לאברהם אבינו נחשבת האמונה לזכות, דלבניו באה בירושה.

218 בספר "קול התור" על פי הגאון מווילנה (פרק ב, חלק ב, ב), מוסבר שיש שלוש קליפות המנסות לעכב את הגאולה בכל כוחם: קליפת אדום, קליפת ישמעאל וקליפת הערב רב.

219 ילקוט שמעוני - דברים, פרק יד, רמז תתצח

מעשה במחשבה תחילה"²²⁰ בתחילת התהליך יש מחשבה, כוונה. עדיין הכול בכוח בלבד. רק בסוף התהליך, כאשר מגיע אברהם להר המוריה, מתגלה במציאות, שהתכלית "ארץ המוריה" הייתה כבר כלולה באמירה הראשונה של "לך לך". אז מתגלה מה הייתה המהות האמתית של האמירה הראשונה. באור כשדים, בהתחלה, אברהם הוא רק "טירון"²²¹ בעבריות. האם מישהו יכול לומר מה הייתה תגובתו של אברהם, אם מיד הוא היה מקבל כמשימה להגיע להר המוריה עם יצחק לניסיון העקדה?

כדי שזה יהפוך להיות מציאות, בפועל, הוא צריך לעבור תהליך. זה מה שהמדרש לומד מן הפסוק האחרון שהוא הביא "קום צא אל הבקעה ושם אדבר אותך". למה לא פה ומיד? כי יש תהליך, כי יש פסיעות. הרב צבי יהודה ז"ל היה רגיל לומר "בכל יש מדרגות, גם בקדושה יש מדרגות. צדיק, באיזה מדרגה? גם צדיק עולה ממדרגה למדרגה".

שאלה: מה הקשר בין תורת הסוד ובין המדרש?

תשובה: ההסבר של חכמי הסוד תואם את המבנה המטפיזי של נפש האדם. על בסיס הסבר זה מסבירים חכמי המדרש שמימתו של אברהם היא לגלות מחדש את הזהות העברית שלו, הטמונה בתוך הקליפה הארמית. עליו מוטלת המשימה לבנות את הזהות של אותו ישראל שהתורה מדברת עליו. במהלך התהליך יש צורך בהוצאת הקליפה אך במספר שלבים. הקליפה החיצונית יוצאת עם ישמעאל והקליפה הפנימית עם עשו.²²² אצל יעקב אבינו אין קליפות. מיטתו שלמה.²²³ כל צאצאי יעקב הם מישראל והדבר בלתי הפיך.

220 ע"פ הפיוט לכה דודי. וכן בראש פירוש ה"נרבוני" ל"מורה הנבוכים", חלק א, פרק א: ראשית המחשבה סוף המעשה.

221 ע"פ שמות רבה ג.

222 ראה "פרי עץ חיים" מאת רבי חיים ויטאל, שער רח, חנוכה ופורים, פרק ו: והנה מאברהם יצא ישמעאל ומיצחק יצא עשו שהם בקליפות דין ורחמים, כי זה לעומת זה וכו', והם לבנה וחמה שבקליפות, מלשון אף וחמה. ראה גם "קול התור" ע"פ הגאון מווילנה, פרק שני, קנא.

223 שיר השירים רבה ג-ה: ... מכל אבקת רוכל זה יעקב אבינו שהיתה מטתו שלמה לפניו ולא נמצא בהן פסולת.

בעיית הדור

התורה אינה מספרת לנו סיפורים לריק כדי שנדע מה אבות אבותינו אכלו או מה הם אמרו. הזוהר אומר שמי שרואה במקרא "סיפורי דהדיוטי", ראוי שלא ילמד כי הוא גורם לגלות.²²⁴ הוא אינו מבין מה הבעיה של העם - איך לסלק את קליפת ארם.

במשך אלפיים שנה בגלות, כל זה היה נסתר. חכמי ישראל ראו לנכון לחזק את עמם בגלות כדי להישאר בחיים. אנחנו בתקופה שכבר צריך לברר לעומק את הדברים: מיהו אברהם החוזר לעבריות שלו ומי מתעקש להישאר ארמי.

הסיפור של אברהם אבינו ומשפחתו משחר ההיסטוריה של עם ישראל הוא הסיפור של "שורש נפשנו", כך אומר המהר"ל.²²⁵ כל מה שמתרחש בהתחלה הוא בשורש הזהות שלנו. כדי להבין את שקורה לנו, עלינו להבין מה ראה המקרא לנכון לספר על שורשינו.

---

224 מדרש הנעלם, זוהר חלק ג, (בהעלותך) קנב ע"ב: אמר ר' שמעון: ווי להווא בר נש דאמר דהא אורייתא אתא לאחזאה ספורין בעלמא ומלין דהדיוטי, דאי הכי אפילו בזמנא דא, אנן יכלין למעבד באורייתא מלין דהדיוטי ובשבחא יתיר מכלהו. אי לאחזאה מלה דעלמא אפילו אינון קפסירי דעלמא אית בינייהו מלין עלאין יתיר, אי הכי נזיל אבתרייהו ונעביד מנייהו אורייתא כהאי גוונא, אלא כל מלין דאורייתא מלין עלאין ורזין עילאין. ראה גם "תפארת ישראל" מאת המהר"ל, פרק יג.

225 ראה "גבורות ה'" מאת המהר"ל, פרק ט, ושיעור הרב בחלק ב של "סוד מדרש התולדות" על סיבת הגלות.

